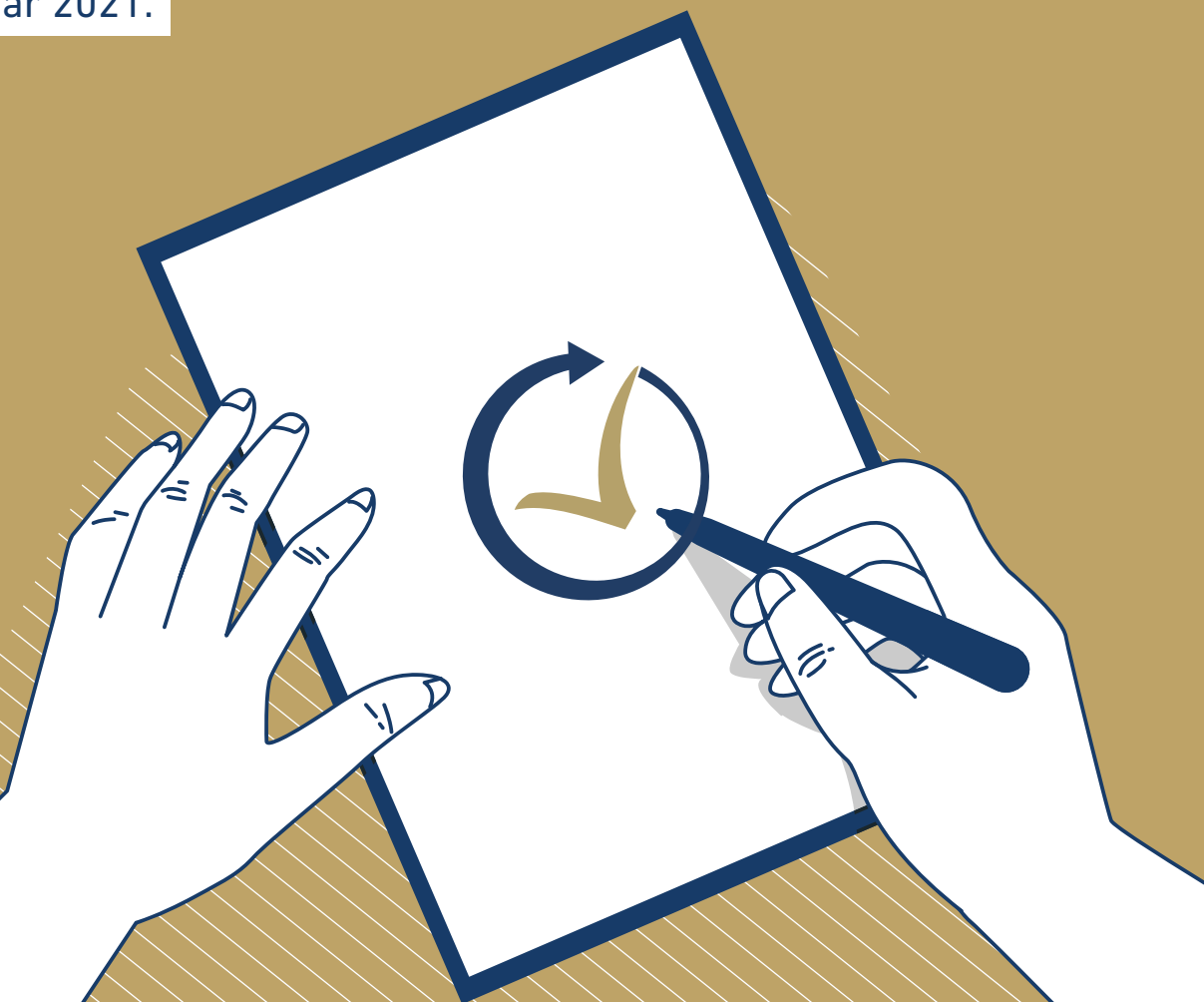

Demokracia në Veprim
Demokratija na Delu
Democracy in Action

IZVEŠTAJ O POSMATRANJU PREVREMENIH izbora za Skupštinu Kosova

14. februar 2021.

Mart, 2021

**Izveštaj o
posmatranju
prevremenih
izbora za
Skupštinu
Kosova**

Posmatranje izborne
kampanje
Prevremeni izbori za
Skupštinu Kosova 2021

Izveštaj o praćenju
medija tokom
predizborne kampanje:
Izbori za Skupštinu
Kosova

Copyright ©2021. Demokratija na delu (DnD).

Objavlivanje ovog izveštaja omogućeno je uz podršku nemačke ambasade na Kosovu, Agencije Sjedinjenih Država za međunarodni razvoj (USAID) i švajcarske ambasade na Kosovu.

Mišljenja, nalazi i preporuke izraženi u ovom izveštaju su odgovornost Demokratije na delu i ne odražavaju nužno stavove donatora.

Demokratija na delu

Ulica „Bajram Kelmendi“ br. 239

10 000 Priština, Kosovo

Tel: +383 (0) 38 248 038

www.demokracianeveprim.org

Sadržaj

Spisak skraćenica	6
IZVRŠNI SAŽETAK	7
1. MISIJA I METODOLOGIJA DnD-a	10
2. POLITIČKI KONTEKST	12
3. ZAKONSKI OKVIR	14
4. UPRAVLJANJE IZBORIMA	16
4.1 Rad Centralne izborne komisije	16
4.2 Opštinske izborne komisije i Odbori biračkih mesta	18
4.3 Rad u Centru za brojanje i rezultate	19
4.4 Overavanje političkih subjekata i njihovih kandidata	20
4.5 Overavanje biračke liste i Usluga Birača	23
4.6 Glasanje van države	24
5. IZBORNA KAMPANJA	27
5.1 Troškovi političkih subjekata	28
6. UKLJUČIVANJE ŽENA U IZBORNOM PROCESU	30
7. POSMATRANJE IZBORA	34
8. DAN IZBORA	35
9. REZULTATI IZBORA	37
10. IZBORNA PRAVDA	39
PREPORUKE	43
I. Reforma izbornog sistema	43
II. Upravljanje izbornim procesom i organima za upravljanje izborima	43
III. Upravljanje izborima u pandemiji	45
IV. Glasanje van zemlje	45
V. Dizajn glasačkih listića	45
VI. Informisanje birača	45
VII. Izborna kampanja	46
VIII. Finansiranje političkih subjekata tokom kampanje	46
IX. Lista birača	46
X. Zastupljenost polova	47
XI. Izborna pravda	47
Aneks 1: Sertifikovani rezultati izbora i podela mesta prema političkim subjektima	48

Spisak skraćenica

AAK	Aleanca për Ardhmërinë e Kosovës
ACR	Agencija za civilnu registraciju
EU	Evropska unija
COVID-19	Bolest izazvana koronavirusom SARS-nCoV2
DnD	Demokratija na delu
EU-EOM	Misija za posmatranje izbora od strane Evropske unije
ORK	Obrazac rezultata Kandidata
OPR	Obrazac podudaranje rezultata
SSK	Sudski savet Kosova
OIK	Opštinske izborne komisije
CIK	Centralna izborna komisija
BO	Birački odbor
LDK	Lidhja Demokratike e Kosovës
LTO	Dugoročni posmatrači (engl. Long-Term Observers)
LS	Lista srpska
KSG	Konačni spisak glasača
PVV	Pokret Vetëvendosje!
ZOI	Zakon o opštim izborima
NDI	Nacionalni Demokratski institut
NDS	Partia e Re Demokratike
NISMA	Nisma Socialdemokrate
PDK	Partia Demokratike e Kosovës
PK	Policija Kosova
PVT	Paralelno brojanje glasova (engl. Parallel Vote Tabulation)
IVŽP	Izorno veće za žalbe i podneske
CBR	Centar za brojanje i rezultate
GC	Glasački centar
SDU	Unioni Socialdemokrat
SAD	Sjedinjene američke države
SCIK	Sekretarijat Centralne izborne komisije
STO	Kratkoročni posmatrači (engl. Short-Term Observers)
OVK	Oslobodilačka vojska Kosova
UNMIK	Misija Ujedinjenih nacija na Kosovu
KRPSP	Kancelarija za registraciju političkih stranaka i potvrđivanje

IZVRŠNI SAŽETAK

Preвременi parlamentarni izbori, održani 14. februara, su raspisani nakon presude Ustavnog suda, koji je zaključio da vlada „Hoti” nije izabrana u skladu sa Ustavom.

Koalicija lokalnih organizacija za posmatranje izbora „Demokratija na delu” procenjuje da su preвременi parlamentarni izbori, održani 14. Februara, sprovedeni u skladu sa demokratskim standardima za slobodne i poštene izbore. Izuzetak od ove kvalifikacije je glasanje **u opštinama sa srpskom većinom**, gde je evidentirano **organizovano glasanje** za dva politička subjekta iz reda zajednica, kao i **neobičan odziv** birača na izborima do 85%.

Građani Kosova su pokazali visoku demokratsku kulturu izlazeći značajnoj meri da glasaju, uprkos lošem vremenu i pandemijskoj situaciji. **Ukupan odziv birača** na ovim izborima je iznosio 48,78%, što je najveći odziv na parlamentarnim izborima organizovanim nakon proglašenja nezavisnosti. Takođe, politički subjekti su, **neposrednim prihvatanjem izbornih rezultata** i brzim objavljivanjem preliminarnih rezultata od strane CIK-a, dali dodatnu vrednost izbornom procesu.

Dan izbora se odbijao mirno i bez nekih ozbiljnijih incidenata, koji bi mogli uticati na integritet izbornog procesa. Proces glasanja je bio redovan, ali se isti karakteriše sa nekoliko **nepravilnosti ponovljenih** iz prethodnih izbornih ciklusa, poput visoke stope potpomognutog glasanja, povećanog broja slučajeva neredovnog potpomognutog glasanja i poteškoća birača da pronađu svoja biračka mesta. Tokom dana izbora, posmatrači DnD-a su prijavili nezadovoljavajući nivo **poštovanja mera protiv COVID-a**, kako od strane izbornog osoblja, tako i od strane građana.

Proces brojanja glasova, posebno kandidata političkih subjekata, se smatra jednim od glavnih problema iz-

bornog procesa. Upletenost osoba osumnjičenih za krivična dela falsifikovanja i manipulisanja izbornim rezultatima u CBR-u, dokazana objavljivanjem video zapisa, je nagrizala verodostojnost ovog procesa.

Rad u Centru za brojanje i rezultate je uglavnom bio uredan, otvoren i transparentan za javnost. CBR je neprekidno objavljivao sve skenirane kopije obrazaca rezultata za političke subjekte i kandidata za svako biračko mesto. CBR je u nekim slučajevima povećao kapacitet stolova za prebrojavanje, uspevajući da završi procese brojanja i prebrojavanja u optimalnim vremenskim rokovima.

Iako je broj **prebrojanih biračkih mesta** znatno manji nego na izborima 2019. godine, opet, prebrojavanje oko 700 glasačkih kutija ili 29% od ukupnog broja biračkih mesta, praćeno ponavljanjem uslovnih i poštanskih glasova za politički subjekt, otkriva duboku politizaciju i nedostatak integriteta među nekim poverenicima i osobljem CBR-a.

Pravni okvir koji uređuje organizaciju, upravljanje i održavanje izbornog procesa se nije značajno promenio na ovim izborima. Međutim, CIK je u nekim slučajevima intervenisao u sekundarnom izbornom zakonodavstvu, **menjajući pravila igre** tokom procesa. Izborna reforma, iako započeta 2011. godine, je ostala nedovršena kao rezultat nedostatka političke volje i polarizovane političke atmosfere.

Rad CIK-a je uglavnom bio transparentan, obavestavajući u gotovo svim slučajevima održavanja sastanaka. Međutim, materijali često nisu objavljeni na vreme na internet stranici CIK-a i nisu unapred podeljeni sa zainteresovanim stranama.

Netipični za ovaj izborni proces su bili **polarizacija i stalni usmeni sukobi** između članova CIK-a. To je uticalo na prekidanje ili odlaganje većine sastanaka. Takođe, rad i nezavisnost CIK-a su narušeni i **intervencijama spoljnih stranaka**, posebno vršioca dužnosti predsednika, putem svojih javnih izjava predsedavajućem CIK-a. Predsednica je bio meta brojnih napada od strane Pokreta Vetëvendosje, ali i drugih stranaka.

CIK je, uprkos **skraćenim rokovima**, uspeo da bez odlaganja završi skoro sve izborne aktivnosti i radnje. Izuzetak je jedino glasanje u inostranstvu, čiji deo, zbog odluke CIK-a da proveri prijave, nije završen u roku.

Radnja glasanja u inostranstvu ponovo se smatra jednom od najosetljivijih karika u izbornom procesu. Na ovim izborima postoji izuzetno interesovanje birača u inostranstvu za učešće na izborima. Sa oko 200 hiljada primljenih prijava, od kojih je potvrđeno preko 100 hiljada, CIK treba da poveća dinamiku rada i mobilize velike ljudske i finansijske resurse da upravlja ovom radnjom.

Potvrđivanje političkih subjekata i njihovih kandidata je praćeno brojnim problemima i sukobima, kao rezultat različitih tumačenja presude Ustavnog suda u pogledu pravne podobnosti kandidata. Da bi se kandidovali na izborima, u početku se prijavilo 28 političkih subjekata sa 1.081 kandidatom, ali nakon odluka IVŽP-a i Vrhovnog suda, u vezi sa nedostatkom podobnosti kandidata, konačni broj kandidata je pao na 1.052.

Gotovo svi politički subjekti su poštovali samo minimalne kriterijume za **uključivanje žena na spiskove**. Samo 359, ili 34%, od ukupno 1.052 potvrđenih kandidata su bile žene. CIK je i na ovim izborima nastavio sa praksom rangiranja političkih subjekata na glasačkim listićima od broja 111 nadalje, izbegavajući tako nejednaku konkurenciju i diskriminaciju kandidata na spis-kovima političkih subjekata.

Zastupljenost žena u organima za organizovanje i upravljanje izborima je i dalje relativno niska. Obećanje političkih subjekata iz 2015. godine, da garantuju zastupljenost žena u upravnim telima izbora po stopi od 40%, nije ispunjena ni na ovim izborima.

Pogoršana situacija sa **pandemijom** nije smatrana preprekom od strane političkih subjekata za vođenje dinamične **predizborne kampanje**, osim u opštinama

sa srpskom većinom u kojima praktično uopšte nije bilo kampanje. Međutim, pandemija je nametnula promene u načinu kampanje političkih subjekata, koji su značajan deo svojih aktivnosti usredsredili na tradicionalne medije i društvene mreže, posebno u periodu izborne kampanje. Šetnje javnim trgovima su bile novi oblik, ali prilično izražen u vođenju kampanji, a je primećena je povećana težnja političkih subjekata da **ne najavljuju izborne aktivnosti** u blizini odgovarajućih institucija.

Većina aktivnosti kampanje sprovedena je **bez uzimanja obzir mera** protiv širenja pandemije, što je dovelo do povećanog broja novozaraženih nekoliko nedelja nakon kampanje. **Neefikasnost opštinskih inspektorata** i policije da izriču novčane kazne u skladu sa zakonodavstvom, je bila faktor koji doprinosi pogoršanju situacije u ovom pogledu.

Duh kampanje manifestovao se uglavnom odražavao kroz **pripovedanja političkog rivalstva** između ek-sponenata političkih subjekata, a ne nužno i putem artikulisane političke platforme, koje su objavljene samo nekoliko dana pre završetka kampanje. Bilo je čak slučajeva **govora mržnje** na partijskoj i rodnoj osnovi.

Nedostatak prave kulture političkog konkurencije je doveo do nedostatka debata i suočavanja između kandidata političkih subjekata, što je možda ograničilo glasače u utvrđivanju svojih glasa na osnovu jasnih programskih orijentacija. Međutim, primećena je **povećana građanska motivacija i entuzijazam** za učešće u izbornim aktivnostima.

Uopšteno, čak i tokom ove kampanje, politički subjekti nisu omogućili **ženama ravnopravan pristup** izbornoj trci, u suprotnosti sa Zakonom o rodnoj ravnopravnosti, koji proglašava ravnopravnu zastupljenost.

Politički subjekti ni na ovim izborima nisu pokazali spremnost za transparentnost u pogledu svojih **finansija i troškova** kampanje. DnD je, šest dana pre početka kampanje, zatražio od političkih subjekata da navedu iznose koje planiraju da potroše na kampanju, način finansiranja, vođe kampanje i drugo. Od 25 političkih subjekata kojima je ovaj zahtev upućen, samo tri su pozitivno odgovorila.

Korišćenje javnih, finansijskih ili ljudskih resursa, posebno od strane vladajućih političkih subjekata, je

nastavljeno kao pojava koji prati predizborne aktivnosti političkih subjekata, mada ne u obimu kao tokom prethodnih izbora.

Izbornoj kampanji je prethodila **intenzivna predizborna kampanja**, koja se posebno odvijala putem društvenih mreža i tradicionalnih medija. Nalazi od **praćenja medija** pokazuju da su televizije obezbedile približan prostor za velike političke subjekte, a manje prostora za male subjekte. Neki od televizijskih kanala su takođe prikazivali reklame, za koje je nedostajalo informacija jesu li bile **sponzorirane** ili ne.

Što se tiče **rodnog gledišta**, podaci ukazuju da se kandidati i kandidatkinje nisu ravnopravno pojavljivali tokom kampanje. U merenjima izvršenim za izborne hronike, spotove političkih subjekata, političke rasprave i zvanične internet stranice političkih subjekata na društvenim mrežama, žene su imale znatno manje izveštavanja u odnosu na muške kandidate.

Centralnoj izbornoj komisiji je bilo potrebno 27 dana da potvrdi **rezultate izbora**, održanih 14. februara. Potvrđeni rezultati imaju značajne razlike u odnosu na preliminarne i konačne rezultate koji su objavljeni od strane CIK-a. Utvrđene su razlike u rezultatima za najmanje tri politička subjekta, svi iz reda zajednica, i za neke kandidate, uglavnom zbog odluka pravosudnih institucija, ali i prebrojavanja. Tokom ovog perioda su utvrđene promene u pogledu rangiranja kandidata na spiskovima političkih subjekata.

Institucije odgovorne za **postupanje po žalbama i podnescima** u vezi sa izborima, naime Izorno veće za žalbe i podneske i Vrhovni sud, su postupali profesionalno i nepristrasno u postupanju sa žalbama i podnescima, poštujući sve zakonom utvrđene rokove. Tokom ovog procesa, IVŽP je obrađivalo 775 predmeta ili u proseku oko 12 predmeta dnevno.

IVŽP i Vrhovni sud su svojim odlukama poništili glasove osvojene od strane nekih subjekata zajednica u oblastima sa srpskom većinom, gde nema demografske koncentracije dotičnih zajednica, što garantuje pravičnu zastupljenost **volje zajednica**, na osnovu ustavnih normi i međunarodnih praksi.

1. MISIJA I METODOLOGIJA DnD-a

Ovaj izveštaj predstavlja procenu izbornog procesa, uključujući pripremni period od najave dana izbora, rad institucija odgovornih za organizaciju i upravljanje izborima, održavanje izbornih radnji, dan glasanja, procese brojanja i prebrojavanja glasova i rešavanje izbornih sporova.

O periodu izborne kampanje i praćenja medija, DnD će objaviti posebne izveštaje, koji zajedno sačinjavaju opštu procenu izbornog procesa, održanog 14. februara.

Nalazi ovog izveštaja se zasnivaju na praćenju procesa, koji je sproveden od strane Sekretarijata demokratije na delu, što se tiče period pre dana izbora i rešavanje izbornih sporova od strane odgovarajućih institucija, kratkoročnih posmatrača i mobilnih timova tokom dana izbora, kao i posmatrača angažovanih za praćenje rada Centra za brojanje i rezultate.

Demokratija na delu je mreža nevladinih organizacija na Kosovu, koja promoviše slobodne i poštene izbore praćenjem izbornog procesa, vaspitanjem birača i zalaganjem za izbornu reformu. DnD je angažovala oko 650 volontera kako bi u potpunosti posmatrali izborni proces za prevremene izbore za Skupštinu Kosova, održanih 14. februara 2021.

Posmatračku misiju je činilo 16 akreditovanih dugoročnih posmatrača (LTO - engl. Long-Term Observers) DnD-a, koji su pratili javna okupljanja, sastanke sa ciljanim grupama, posete privatnim domovima i druge aktivnosti političkih subjekata u sedam najvećih centara na Kosovu¹, uključujući područja sa srpskom većinom². DnD je takođe pratila sastanke opštinskih izbornih komisija.

Na dan izbora, DnD je angažovala preko 600 kratkoročnih posmatrača (STO - engl. Short-Term Observers), od kojih je 500 bilo raspoređeno na biračkim mestima prema metodologiji PVT-a (engl. Parallel Vote Tabulation). Međutim, preko 100 drugih posmatrača je angažovano kao mobilni timovi, koji su pružali pomoć statičkim posmatračima i preneli opštu atmosferu u biračkim centrima (BC) i van njih. Svi posmatrači su redovno izveštavali o svim događajima u vezi sa izbornim procesom, uključujući održavanje, odziv birača i preliminarne rezultate političkih subjekata.

U Pozivnom centru, DnD je angažovala oko 50 drugih volontera, koji su prikupljali i obrađivali podatke dobijene sa terena.

DnD je takođe pomno pratila proces brojanja u Centru za brojanje rezultata sa dva posmatrača, uz pomoć drugih timova stručnjaka iz Sekretarijata DnD-a.

Pravni tim DnD-a je takođe pratio razmatranje izbornih sporova, uključujući žalbe i apele Izbornom veću za žalbe i podneske i Vrhovnom sudu.

DnD je takođe angažovala 10 pratilaca medija, koji su pratili pokrivenost koju pružaju tradicionalni mediji i društvene mreže, za aktivnosti političkih subjekata tokom predizborne kampanje, ali i pre kampanje.

Na dan izbora, kratkoročni posmatrači (STO) bili su raspoređeni na određenim biračkim mestima prema metodologiji Parallel Vote Tabulation (srp. Paralelno brojanje glasova) (PVT), zasnovanoj na dokazanom statističkom uzorku, koji je stvoren uz pomoć Nacionalnog demokratskog instituta (NDI). Posmatrače su obučavali timovi instruktora, koji su prethodno prošli cikluse obuke u organizaciji Sekretarijata DnD-a, u vezi

¹ Priština, Mitrovica, Peć, Prizren, Uroševac, Gnjilane i Đakovica.
² Sa osvrtnom na Gračanici i Severnu Mitrovicu.

sa metodologijom posmatranja, održavanjem izbornog procesa, odgovornostima odgovarajućih učesnika u radnji i načinom izveštavanja podataka na mrežnoj platformi.

STO-i su u osam različitih vremenskih intervala izveštavali o napretku i održavanju izbora, utvrđenim nepravilnostima ili incidentima, učešćem na izborima i rezultatima političkih subjekata. Podaci sa terena se prijavljuju elektronskim putem u bazi podataka koju je DnD posebno izradio za obradu ovih podataka. Podaci su dalje obrađivani i analizirani u Pozivnom centru DnD-a od strane specijalizovanih timova iz odgovarajućih oblasti, a zatim su pripremljena saopštenja za javnost, odnosno konferencije i saopštenja za medije.

Nakon dana izbora, putem dva posmatrača i drugih timova, DnD je takođe nadzirala rad CBR-a, odnosno obradu podataka sa biračkih mesta, procese prebrojavanja, kao i obradu i brojanje uslovnih i glasova koji dolazne iz inostranstva. Takođe, u vezi sa izbornim sporovima, DnD je pratila postupanje po apelima i žalbama IVŽP-u i Vrhovnom sudu.

Na dan izbora, DnD je angažovala preko 600 kratkoročnih posmatrača (STO - engl. Short-Term Observers), od kojih je 500 bilo raspoređeno na biračkim mestima prema metodologiji PVT-a (engl. Parallel Vote Tabulation). Međutim, preko 100 drugih posmatrača je angažovano kao mobilni timovi, koji su pružali pomoć statičkim posmatračima i preneli opštu atmosferu u biračkim centrima (BC) i van njih. Svi posmatrači su redovno izveštavali o svim događajima u vezi sa izbornim procesom, uključujući održavanje, odziv birača i preliminarne rezultate političkih subjekata.

2. POLITIČKI KONTEKST

Još od proglašenja nezavisnosti 2008. godine, Kosovo je organizovalo četiri para parlamentarnih izbora, sve prevremeni, ne uključujući ove izbore koji su peti u periodu od 10 godina. Nijedna od formiranih vlada nije uspela da završi četvorogodišnji mandat, a presude Ustavnog suda su retko služile kao smernice za formiranje novih vlada ili njihovo obaranje.

Vlada koju je predvodio Avdullah Hoti je formirana juna 2020. godine, nakon uspešnog izglasavanja nepoverenja prethodnoj Vladi, koju je predvodio Albin Kurti iz Pokreta Vetëvendosje, čiji je deo bio i sam LDK. Presuda Ustavnog suda otvorila je put za formiranje ove Vlade, dajući procenu da je odluka tadašnjeg predsednika Hashima Thaçija za mandatara Hotija ustavna. Ovu odluku osporio je Pokret Vetëvendosje, koji je tvrdio da zemlja treba da izađe na nove izbore i da ne može imati novi mandatara za formiranje Vlade.

Sudbina ove Vlade ponovo je bila povezana sa presudom Ustavnog suda u drugom sporu koji je pred ovom institucijom podnela PVV, a koji je imao veze sa glasom osuđenog poslanika Etema Arifija konačnom odlukom pravosudnih institucija, ali i ustavnost izbora Vlade „Hoti”. Dana 11. juna 2020. godine, 17 poslanika Pokreta Vetëvendosje je Ustavnom sudu podnelo zahtev za Procenu ustavnosti Odluke o izboru vlade „Hoti”, dana 3. juna, zbog navoda o nevaljanosti mandata poslanika Etema Arifija, koji su činili uslovni 61. glas za Vladu.

Objavlivanjem presude Ustavnog suda, dana 21. decembra, nekoliko meseci nakon njenog podnošenja, procenjeno je da je izbor ove Vlade u suprotnosti sa Ustavom, dalje utvrđujući da zemlja mora da izađe na nove prevremene parlamentarne izbore. Neusaglašenost sa Ustavom, prema odluci, je u vezi sa činjenicom da zamenik Etem Arifi, koji je glasao „za” izbor Vlade, nije

imao važeći mandat u dotičnom periodu i kao rezultat toga, Vlada nije dobila većinu glasova poslanika. Objavlivanje pune presude Suda je, dana 6. Januara, otvorila put za v.d. predsednika, Vjosi Osmani, da donese odluku za raspuštanje Skupštine i određivanje datuma izbora, dana 14. februara.

Tokom perioda vladavine Hotija došlo je do brojnih političkih zbivanja koja su stvorila opštu klimu političke nestabilnosti. Vlada nije imala potrebnu većinu u Skupštini kako bi unapredi svoj program vlasti, niti zakone koji su zahtevali prostu većinu poslanika, uključujući i one koji su imali za cilj ekonomski oporavak u suočavanju sa pandemijom COVID-19. Pre objavljivanja presude Ustavnog suda, zemlja je već bila pod političkim pritiskom u vezi sa izborom novog predsednika države, zato što ustavne odredbe jasno govore o roku od najviše 6 meseci za vršenje mandata od strane vršioca dužnosti predsednika.

Sa druge strane, tokom ovog perioda, specijalne komore Kosova u Hagu su potvrdile prve optužnice protiv bivših vođa OVK-a, naime bivšeg predsednika, Hashima Thaçija, lidera PDK-a, Kadrija Veselija, člana Nismës Socialdemokrate Jakupa Krasniqija, i člana PVV-a, Rexhepa Selimija.

Vlada Hotija je, dana 4. septembra 2020. Godine, u Be-loj kući potpisala Vašingtonski sporazum, proces koji je sa Srbijom poznat kao ekonomska normalizacija, u prisustvu bivšeg američkog predsednika, Donalda Trampa. Iako se očekivalo da će ovaj Sporazum biti potpisan odmah formiranjem vlade Hotija i ukidanjem mera reciprociteta, podignute optužnice protiv predsednika Thaçija na putu za Sjedinjene Države odlažu period postizanja istog.

Očekivanja za promenu Vlade su bila prisutna naročito nakon postizanja Vašingtonskog sporazuma zbog nedostatka parlamentarne većine koju je imala Vlada Hotija i potrebe za konsolidovanom većinom za unapređenje procesa dijaloga između Kosova i Srbije uz posredovanje EU-a. Sastanci koje je ova vlada nastavila pod posredovanjem komesara EU-a, Miroslava Lajčaka, su istakli polarizaciju u širokom političkom spektru, ali i krnju moć odlučivanja premijera Hotija u Vladi, u kojoj su koalicioni partneri obično zauzimali suprotne stavove. Političke podele izazvane obaranjem Vlade u vreme pandemije, samo 52 dana nakon izbora iste sa bivšim saveznikom Vlade PVV-a, kao i bivšim kandidatkinjom za premijera iz redova LDK-a, Vjosom Osmani, su takođe dominirale političkim diskursom. Baš kao što su se nacionalne i ratne teme vratile, kao odgovor na optužnice Specijalnih komora.

Uprkos brojnim pozivima i zahtevima, posebno civilnog društva, za reformu izbornog sistema, radi rešavanja njegovih problema i nedostataka, u nedostatku političke volje, polarizacije političkog spektra i krhkosti parlamentarne većine, ovaj proces uopšte nije bio pokrenut.

Uprkos brojnim pozivima i zahtevima, posebno civilnog društva, za reformu izbornog sistema, radi rešavanja njegovih problema i nedostataka, u nedostatku političke volje, polarizacije političkog spektra i krhkosti parlamentarne većine, ovaj proces uopšte nije bio pokrenut.

3. ZAKONSKI OKVIR

Izborni sistem za opšte izbore definisan je Ustavom Kosova i nekim posebnim zakonima koji u potpunosti regulišu izborni proces. Normativni akti koji regulišu proces organiziranja, upravljanja i sprovođenja izbora su Zakon o opštim izborima, uključujući njegovu izmenu i dopunu, Zakon o finansiranju političkih subjekata, Krivični zakonik Republike Kosovo, izborna pravila koja je odobrila Centralna izborna komisija, kao i propisi o radu CLK-a i IPŽP-a.

Sistem koji se primenjuje na izbore za Skupštinu Kosova je proporcionalni sistem predstavljanja, sa otvorenim spiskovima kandidata iz političkih subjekata. Republika Kosovo je jedna izborna jedinica, gde se politički subjekti takmiče za 120 mesta u Skupštini Kosova, od čega je 10 zagarantovano za političke subjekte koji predstavljaju srpsku zajednicu, dok je još 10 zagarantovano za političke subjekte koji predstavljaju ostale nevećinske zajednice, uključujući 3 mesta za bošnjačku zajednicu, 2 za tursku zajednicu, 1 za romsku zajednicu, 1 za aškalijsku zajednicu, 1 za egipćansku zajednicu, 1 mesto za romsku, aškalijsku ili egipćansku zajednicu, na osnovu najvećeg broja glasova koje je stekla odgovarajuća zajednica, kao i 1 za goransku zajednicu. Subjekti koji se ne izjasne da predstavljaju nevećinske zajednice u zemlji zapravo se takmiče za 100 mesta. Izborni prag za sve političke subjekte koji učestvuju na izborima je 5%. Dok se za političke subjekte koji se takmiče za zagarantovana mesta uopšte ne primenjuje izborni prag.

Na osnovu zakonskih akata na snazi, Kosovo primenjuje dvostruku rodnu kvotu. Prva kvota primenjuje se na spiskove koje su politički subjekti podneli na potvrđivanje, a koja predviđa da najmanje 30% spiska svakog političkog subjekta mora biti sastavljeno od najmanje zastupljenog pola. Ista kvota odnosi se i na dodelu mesta u Skupštini Kosova.

Zakon o opštim izborima (ZOI) u Republici Kosova definiše izborni sistem za izbore za Skupštinu, zaštitu biračkog prava, kriterijume za izbor, održavanje biračkog spiska, registraciju i overu političkih subjekata, odgovornosti i funkcionisanje CLK-a, organiziranje i funkcionisanje opštinskih izbornih komisija i veća biračkih odbora, pravila za akreditaciju posmatrača, ograničenja troškova kampanje i obaveze finansijskog objavljivanja, medijsko izveštavanje o predizbornoj kampanji, Kodeks ponašanja političkih subjekata, kandidata i pristalica, procedure glasanja, brojanje i objavljivanje rezultata, kao i drugi aspekti povezani sa izbornim procesom na Kosovu.³

Zakon o finansiranju političkih subjekata reguliše upravljanje, troškove, nadzor, transparentnost i finansijsko izveštavanje političkih subjekata pre, tokom i nakon predizborne kampanje.⁴ Konkretnije, ovaj zakon detaljno precizira finansijska pitanja i troškove političkih subjekata, uključujući vreme izbora. Među glavnim specifičnostima ovog zakona su regulisanje aspekata o statusu političkog subjekta, finansijskim i materijalnim resursima subjekata, obliku doprinosa za političke subjekte, fondu za podršku političkim subjektima koji se izdvaja iz državnog budžeta i slično. Ovaj zakon takođe reguliše raspodelu sredstava za predizborne kampanje. Prema članu 10. ovog zakona, za finansiranje centralne i lokalne izborne kampanje, za redovne i vanredne izbore, Skupština može da dodeli sredstva iz fonda na predlog Vlade, ali ne više od 0,05% budžeta Kosova. Sredstva za finansiranje izborne kampanje dodeljuju

³ Zakon br. 03/L-073 o opštim izborima u Republici Kosova, Službeni list, 15. jun 2010. godine, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2544>

⁴ Zakon br. 03/L-074 o finansiranju političkih subjekata u Republici Kosova, Službeni list, 21. oktobar 2010. godine, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2705>

se političkim subjektima koji učestvuju na izborima gde se 90% sredstava dodeljuje na osnovu broja mesta u Skupštini, dok se 10% sredstava proporcionalno dodeljuje novoregistrovanim i sertifikovanim političkim subjektima za izbore od CIK-a.

Krivični zakonik Republike Kosovo u celom poglavlju, koje se sastoji od 11 članova koji se odnose na biračko pravo, definiše sva krivična dela protiv izbornog procesa.⁵ Neka od krivičnih dela sankcionisanih Krivičnim zakonikom su: zabrana ili ometanje osobe da učestvuje na izborima, ometanje kandidata u aktivnostima kampanje, ometanje birača tokom glasanja ili uticanje na odluku, posredovanje u primanju mita u korist glasova, glasanje ili pokušaji glasanja u ime nekoga drugog, zloupotreba položaja izbornog osoblja, dvostruko glasanje, nezakonita ometanja ili sprečavanja procesa glasanja, kršenje privatnosti glasanja, falsifikovanje rezultata, oštećenje glasačkih dokumenata i drugo.

CIK je usvojio sekundarno zakonodavstvo, koje proširuje principe sadržane u zakonima koji regulišu izbore, kroz izborna pravila koja uređuju određene aspekte izbornog procesa. Ukupno je CIK donela 21 izbornih pravila. Takođe, CIK je odobrila 15 administrativnih uputstava koja se bave različitim aspektima izbornog procesa, ali i unutrašnjim funkcionisanjem CIK-a.

Za izbore 14. februara primarno zakonodavstvo nije se promenilo, dok je sekundarno zakonodavstvo pretrpelo manje izmene, uglavnom u vezi sa tehničkim aspektom organizacije, administracije i vođenja izbornog procesa - sa fokusom na biračko delovanje u inostranstvu.

U početku je CIK sledila dosadašnju praksu, usvajajući uputstva za Opštinske izborne komisije, kao i za Odbore biračkih mesta u vezi sa identifikacijom birača na biračkom mestu na dan izbora. Uputstvo obavezuje nadležna tela za organizaciju i sprovođenje izbora da prihvate kao validne samo dokumente izdate od institucija Republike Kosovo, koji imaju važeći rok, predviđen članom 90. ZOI.

Dalje, CIK je dovršio okvir podzakonskih akata koji se odnose na glasanje u inostranstvu, kada je 12. januara

izdao administrativno uputstvo u vezi sa verifikacijom prijave birača u inostranstvu, kojim je utvrđen broj telefonskih poziva, način verifikacije i raspoređivanja od strane Sekretarijata CIK-a i slično. Ovo uputstvo je usledilo nakon odluke CIK-a dan ranije po istom pitanju.

U ovom izbornom procesu, kao rezultat presuda Ustavnog suda u vezi sa glasovima dobijenim u okviru glasačke operacije u inostranstvu i pravne podobnosti kandidata, vraćena je praksa neprihvatanja kasno primljenih glasova i nemogućnosti nadmetanja osuđenih kandidata pravosnažnom odlukom tokom poslednje tri godine.

⁵ Zakonik br. 06/L-074 Krivični zakonik Republike Kosovo, Službeni list, 14. januar 2019. godine, <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=18413>

4. UPRAVLJANJE IZBORIMA

Na osnovu ustavnih i zakonskih odredbi na snazi, organ odgovorno za pripremu, praćenje, usmeravanje i verifikaciju svih radnji u vezi sa izbornim procesom, kao i objavljivanje njihovih rezultata, je Centralna izborna komisija. U izvršavanju svojih odgovornosti i funkcija, ovoj ustavnoj instituciji pomaže Sekretarijat CIK-a.

U cilju što efikasnije pripreme i upravljanja izbora, na opštinskom nivou osnovane su Opštinske izborne komisije koje funkcionišu na osnovu Zakona o opštim izborima. Ove komisije su osnovane u svakoj od 38 opština Kosova.

Tela odgovorna za upravljanje izbornim procesom na dan izbora su Komisije biračkih mesta, koje se sastoje od pet do sedam članova.

Dok je po završetku izbornog dana mesto brojanja uslovnih glasova, spoljnih glasova, kao i eventualni proces ponovnog prebrojavanja, Centar za prebrojavanje i rezultate koji deluje prema odlukama CIK-a.

4.1 Rad Centralne izborne komisije

Od raspisivanja vanrednih izbora za Skupštinu Kosova, do potvrđivanja konačnih rezultata, Centralna izborna komisija održala je ukupno 28 sastanaka, od kojih je 19 održano do dana izbora. Generalno, rad CIK-a je bio transparentan, ali gotovo svaka doneta odluka praćena je kontradikcijama i nesuglasicama između članova CIK-a, posebno između članova Pokreta Samoopredeljenja i predsednice CIK-a, ali ne samo to. Za razliku od gotovo bilo kog drugog sastava i izbornog procesa, rad CIK-a karakteriše politizacija gotovo svih tačaka dnevnog reda, što ponekad rezultira njihovim odgovarajućim uzorkovanjem. Oštre nesuglasice između članova u

mnogim slučajevima sprečile su nesmetano odvijanje sastanaka, što je dovelo do prekida većine sastanaka.

Pitanje verifikacije glasova iz inostranstva, overa kandidata za poslanike, krajnji rok za prijem glasova bile su teme koje su izazvale najviše rasprava među članovima, neslaganja koja su se u mnogim slučajevima završila ličnim optužbama članova CIK-a.

Tokom ovih izbora, na rad CIK-a uticalo je i političko mešanje spolja. U situaciji bez predsedana, vršilac dužnosti predsednika je 23. januara održala konferenciju za medije, javno preteći članovima i predsedavajućoj CIK-a akcijama u vezi sa pitanjem verifikacije kandidata. Slične akcije su preduzeli i drugi spoljni akteri koji su kontinuirano vršili različite pritiske na CIK, čime su kršili rad i nezavisnost CIK-a.

Iako su gotovo svi sastanci CIK-a najavljeni posmatračima i drugim zainteresovanim stranama, u nekim slučajevima sastanci su odloženi bez najave. Sa druge strane, dokumenti ili materijali retko su bili dostupni javnosti i zainteresovanim stranama. S tim u vezi, CIK je napravila regres obogaćujući svoju službenu internet stranicu dokumentima, odnosno odlukama, kojima je obrađeno tokom sastanaka.

Glavni rokovi za izborne aktivnosti za ove izbore odobreni su od prvog sastanka CIK-a nakon najave izbornog dana. Neki od ovih rokova su promenjeni, uglavnom kao rezultat garantovanja nesmetanog odvijanja procesa, ili čak zbog nemogućnosti da se završe na vreme. Takođe, kao rezultat rane prirode izbora, CIK je odlučila da skрати rokove za neke izborne aktivnosti.

Odmah nakon raspisivanja izbora, CIK je odobrila plan budžeta od 5 miliona 578 hiljada 712 evra za organi-

ziranje izbora, čiju je dodelu bez odlaganja izvršila Vlada Kosova. U međuvremenu je CIK zatražila od Vlade dodatna sredstva u iznosu od 165 hiljada i 850 evra, što je zahtev koji je naišao na podršku izvršne vlasti.

Za razliku od preliminarnih izbornih procesa, u ovim izbornim parovima CIK je odlučila da preuzme ukupno organiziranje izbornog procesa u četiri severne opštine, ne uključujući misiju OEBS-a.

Centralna izborna komisija, u vezi sa važećim dokumentima za identifikaciju birača, na sastanku održanom 22. januara, odobrila je vodič za OIK i OBM u vezi sa važećim dokumentima sa kojima treba glasati. Prema ovom uputstvu, dokumenti za glasanje su samo oni dokumenti koji važe do dana izbora, a ne oni kojima je istekao mandat. Međutim, suprotno ovim uputstvima, u potpuno neobičnoj i ad hoc odluci koja se zasnivala na vrlo širokom tumačenju zakona, CIK je sredinom izbornog dana, konkretnije 8 sati nakon početka procesa glasanja, odlučila da dozvoli glasanje sa isteklim dokumentima. Ova odluka povećala je zabunu među građanima i poverenicima i u suštini diskriminirala građane koji pre 15:00 nisu smeli da glasaju sa istim dokumentima. Sa druge strane, CIK je 8. januara odlučila da ne uključi preko 130 hiljada ljudi na spisak birača za izbore 14. februara koji imaju samo UNMIK-ove dokumente. Ova odluka je doneta nakon što je CIK u prošlosti donela odluku koja je obavezivala organe nadležne za organizaciju i sprovođenje izbora da prihvate kao validne samo dokumente izdate od institucija Republike Kosovo, predviđene članom 90. Zakona o opštim izborima.

Centralna izborna komisija takođe je odobrila dizajn glasačkog listića i dizajn knjižice kandidata, koji su vizuelno bili isti kao i dizajni prethodnih izbora. CIK je za ove parove izbora odštamala 1.617.200 glasačkih listića ili 10% manje od broja registrovanih birača. Ovaj procenat je relativno veći nego na prethodnim izborima, kada je odštampano samo 7% manje glasačkih listića. CIK je takođe odobrila obrasce za podudaranje podataka i rezultata, kako za preliminarne rezultate za političke subjekte, tako i za kandidate. Za ovo drugo, CIK je doneo odluku uprkos sukobima i nesuglasicama između članova CIK-a, pošto je CIK odlučio da neovereni kandidati uopšte ne smeju biti uključeni u obrasce za rezultate kandidata, uprkos zahtevu članova PSO da se drugačije postupa. Štaviše, CIK je odlučila da relevantna polja ne smeju ostati osenčena/obeležena, kao što je

predloženo, već da se polja uopšte ne pojavljuju, a rangiranje kandidata treba izvršiti bez uključivanja broja neoverenih kandidata. CIK je na sastanku održanom 8. januara odobrio Strategiju javnog informisanja za prevmene izbore za Skupštinu Republike Kosovo.

Informisanje i vaspitanje birača od strane CIK-a za beležile su značajan napredak, kako u pogledu kvaliteta, tako i načina širenja informacija. Takođe, CIK je nastavila da saraduje sa organizacijama civilnog društva i drugim zainteresovanim stranama kako bi proizvodima dosegao veći broj javnosti. Za usluge i proizvode posvećene informisanju birača, CIK je obezbedila približni budžet od oko 200 hiljada evra. Između ostalog, CIK je donela odluku da odobri slogan ovih izbora „Glasajte za Skupštinu Kosova!“.

Za organiziranje i upravljanje izbornim procesom na dan izbora, CIK je angažovala 17.000 članova osoblja na biračkim mestima. Kao pomoćno osoblje, OIK su uključivale preko 9 hiljada ljudi, dok je oko 300 članova bilo angažovano u 110 mobilnih timova koje je CIK imala na raspolaganju.

CIK je 2. marta odlučio da poništi rezultate dva biračka mesta, u Vučitrnu (2717B/01R) i u Severnoj Mitrovici (3805B/05R), zbog neslaganja između glasačkih listića u glasačkoj kutiji i potpisa u KSG. za 5, odnosno 10 glasačkih listića više od potpisa, čak i nakon njihovog ponovnog prebrojavanja.

4.2 Opštinske izborne komisije i Odbori biračkih mesta

Opštinske izborne komisije su organi koji su, prema izbornom zakonodavstvu, odgovorni za sprovođenje izbornih aktivnosti na teritoriji svake od 38 opština u zemlji. Prema zakonskoj definiciji, OIK se sastoje od sedam članova uopšte, sa tim brojem koji se može povećati ako je veći broj stranaka koje se kvalifikuju za članstvo u OIK. Članove bira CIK na osnovu nominacija političkih subjekata koji su prešli izborni prag na poslednjim izborima, a njihov mandat započinje u roku od 15 dana nakon raspisivanja izbora i završava 15 dana nakon potvrđivanja rezultata izbora. Odluke u OIK-ima donose se uz odobrenje većine svih prisutnih članova.

Glavne nadležnosti OIK-a povezane su sa sprovođenjem izbora na teritoriji njihove opštine, usredsređujući se najviše na usluge biračima, kao i na tehničke pripreme za organiziranje izbornog dana. Između ostalog, OIK pružaju informacije o biračima, nominiraju trenere za obuku izbornog osoblja, imenuju članove i predsedavajuće OBM-a, lokacije biračkih centara i biračkih mesta, izazivanju i menjaju konačni spisak birača - odnosno uklanjaju mrtve osobe, primaju osetljive i neosetljive materijale u svojim skladištima, i druge ove prirode.

Sastav Opštinskih izbornih komisija (OIK) nije pokrenuo pitanja zbog kojih su politički subjekti uključeni u proces izrazili nezadovoljstvo, sa izuzetkom nekih slučajeva od strane političkih subjekata zajednice, koji su tražili predstavništvo u nekim opštinama, mada u suprotnosti sa zakonskim odredbama. Odluka o imenovanju članova OIK-a doneta je 15. januara, u roku određenom operativnim planom izbora, koji je 16. januara predvideo kao poslednji dan. Kako god, vredni napomenuti da je u tom pogledu došlo do propusta CIK-a, koji je u odluci o utvrđivanju rokova za izborne aktivnosti odredila 12. januar kao poslednji dan za imenovanje OIK-a, sve dok plan detaljnog rada ne postane poslednji datum 16. januar.

CIK je planirala ukupno 13 dana za operaciju uspostavljanja i obuke Odbora biračkih mesta. U okviru ove operacije bilo je predviđeno i stvaranje OBM-a za mobilne timove, odnosno one uslovnog glasanja, uključujući glasanje osoba zaraženih ili izolovanih kao rezultat COVID-19. Sastav predsedavajućih i članova Odbora biračkih mesta uključivao je političke subjekte koji su dobili odobrenje da se kandiduju na izborima 14. feb-

Prema podacima SCIK-a, za upravljanje izbornog dana bilo je angažovano ukupno 16.525 osoba, od čega 2.564 predsedavajućih, 12.263 članova OBM-a, odnosno poverenika, dok je 1.698 rezervno osoblje. Posmatrano sa aspekta ukupnog broja biračkih mesta, pada da je u proseku angažovano 6,9 ljudi na svakom biračkom mestu na nivou zemlje.

ruara, što odražava sastav OIK-a na odgovarajućem opštinskom nivou.

Dok je, u okviru mobilnih timova, CIK angažovao ukupno 200 takvih timova na nacionalnom nivou, uključujući svaku opštinu, od čega je 96 mobilnih timova bilo za glasanje osoba sa posebnim potrebama, dok su 104 druga tima bila za glasanje zaraženih ili izolovanih osoba od COVID-19.

Da bi obučila izbornu osoblje, CIK je angažovala ukupno 274 osobe iz OIK-a svake opštine. Unutar ovih trenera, pozitivna je činjenica da je više od polovine njih, odnosno 54% žena.

Sa druge strane, Odbori biračkih mesta su privremena tela za upravljanje izbornim procesom na dan izbora. OBM-i se sastoje od članova koje predlažu politički subjekti, NVO-i i građanske organizacije, na osnovu strukture članova OIK-a u toj opštini. Članovi OBM-a moraju biti glasači relevantne opštine u kojoj su predloženi. Imenovanje svakog člana u OBM-a uslovljeno je polaganjem zakletve i potpisivanjem Kodeksa ponašanja predviđenog pravilom CIK-a, kako je definisano u članu 81. ZOI-a.

Za osnivanje biračkih mesta, kao izbornu operaciju, CIK je predvidela period od 13 dana, koji je podrazumevao akcije, poput slanja poziva političkim subjektima da predlažu OBM-i, prihvatanja predloga od subjekata do OIK-a, primanja predloga od OIK-a SCIK-u, verifikaciju ovih osoba, imenovanjem ili odbijanjem od strane CIK-a, kao i drugim postupcima vezanim za timove poverenika za glasanje osoba sa posebnim potrebama i osoba zaraženih ili izolovanih od COVID-19.

Prema podacima SCIK-a, za upravljanje izbornog dana bilo je angažovano ukupno 16.525 osoba, od čega 2.564 predsedavajućih, 12.263 članova OBM-a, odnosno poverenika, dok je 1.698 rezervno osoblje. Posmatrano sa aspekta ukupnog broja biračkih mesta, pada da je u proseku angažovano 6,9 ljudi na svakom biračkom mestu na nivou zemlje.

Na ovim izborima, SCIK, kao i drugi organi za upravljanje izborima na lokalnom nivou, nailazila su na poteškoće sa promenama članova Odbora biračkih mesta, uglavnom zbog situacije sa pandemijom.

Dok je, što se tiče tehničkog osoblja GC-a, ukupno 6.070 osoba bilo angažovano na dan izbora, od čega 893 rukovodioci GC-a, 1.960 službenika službe za pomoć, 1.556 pomoćnika GC-a, 95 fizičkih radnika i 1.566 vozača.

Proporcija izbornog osoblja zasnovan je na veličini pojedinih opština, odnosno broja biračkih mesta i njihovih biračkih mesta.

4.3 Rad u Centru za brojanje i rezultate

CBR je, prema zakonskoj definiciji, lokacija na kojoj se sa biračkih mesta prima izborni materijal, obrađuju izborni obrasci, prebrojavaju uslovni glasovi, poštanski glasovi i drugi glasački listići na zahtev CIK-a ili IPŽP-a⁶. Organiziranje, funkcionisanje i postupci prebrojavanja CBR-a definisani su u Izbornom pravilu br. 06/2013 za Centar za brojanje i rezultate.

Za izbore 14. februara, CBR je radilo sa dva nivoa angažovanog osoblja - 685 osoba kao dnevnog osoblja i 78 osoba kao rukovodećeg osoblja. CBR je radio uglavnom u dve smene, sa izuzetkom prve nedelje nakon izbornog dana, gde se radilo u tri smene. Zbog povećane dinamike rada, CBR je radio sa do 45 tabela brojanja za svaku smenu, što spada da su u roku od jednog dan odvijani procesi brojanja ili prebrojavanja u 90 stolova. U početku je broj stolova za brojanje bio manji, ali na osnovu zahteva DnD-a i drugih strana, odlučeno je da se broj stolova za brojanje poveća do 45 takvih, što doprinosi znatno bržoj obradi rezultata političkih subjekata i njihovih kandidata.

Rad u CBR-u je generalno otvoren i transparentan za javnost. Kako god, nakon objavljivanja video snimka nekih zaposlenih u CBR za koje se sumnja da su umešani u šeme izbornih manipulacija - što je potvrđeno nakon ponovnog brojanja glasova - poverenje javnosti u rad ove institucije značajno je narušeno. Iako je broj prebrojanih biračkih mesta znatno manji nego na izborima 2019. godine, opet je ponovno brojanje oko 700 glasačkih kutija ili 29% od ukupnog broja biračkih mesta, kao i svi uslovni i poštanski glasovi za politički subjekt, prilično visok i otkriva ozbiljne probleme u procesu brojanja i stvarnog odraza građanske volje.

Svi politički subjekti, organizacije civilnog društva i mediji imali su pravo da pošalju posmatrače u CBP, srazmerno broju stolova u kojima je izvršeno brojanje ili ponovno brojanje. Prema izveštajima CBP-a, oko 100 posmatrača iz političkih subjekata i drugih organizacija bilo je prisutno u svakoj smeni.

Na ovim izborima, CBP je bila angažovana u povećanoj

⁶ Član 3., Zakon br. 03/L-073 o opštim izborima u Republici Kosova, Službeni list, 15. jun 2010. godine, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2544>

dinamici rada slično prethodnim izbornim procesima, sa izuzetkom izbora 2019 godine kada su ponovno prebrojana skoro sva biračka mesta. Ovaj izborni proces praćen je problemima tokom brojanja, kao na biračkim mestima, a ovog puta čak i u CBP-u. Sa trendom sličnim prethodnim procesima, i ovaj put značajan broj biračkih mesta nije prošao reviziju obrazaca rezultata (FPR i FRK) u CBP-u, zbog neslaganja između obrazaca i faktičkog stanja u glasačkim kutijama. Prvobitno je 12 biračkih mesta ponovno brojano iz karantine u CBP-u. Dalje, revizijom biračkih mesta na nacionalnom nivou, doneta je odluka da se ponovo broje 494 biračka mesta. Glavni razlozi za ne prelaz revizije, odnosno ponovno brojanje ovih biračkih mesta bili su nesklad između glasova političkog subjekta i kandidata - gde je subjekat imao manje ili nijedan glas, dok su kandidati imali, ili kada je subjekat imao glasove a kandidati nisu; greške i prekoračenja tolerancije za ne usklađivanja sa FPR; greške u prenosu glasova političkih subjekata; kao i greške u obrascima rezultata kandidata. Obim ponovo brojanih biračkih mesta na nacionalnom nivou bio je gotovo proporcionalan broju biračkih mesta, bez ijedne opštine ili regije sa izraženijim dimenzijama.

Po završetku ponovnog brojanja, tokom njihove verifikacije, ponovo je prebrojano još 58 biračkih mesta, čime je ukupan broj biračkih mesta ponovo prebrojanih odlukom CIK-a dostigao 552 biračkih mesta, ili preko 23% od ukupnog broja biračkih mesta. Dok, ukoliko uključimo i biračka mesta u karantin, tada ukupan broj ponovo brojanih biračkih mesta jeste 564 njih.

Nakon žalbi političkih subjekata, odnosno njihovih kandidata na IPŽP-u, do 8 marta odlučeno je da se ponovo broje 134 biračka mesta, uglavnom zbog nepravilnosti sa glasovima kandidata unutar lista. Osim njih, istog dana, na preporuku CBP-a, CIK je doneo odluku da ponovo broji još sedam biračkih mesta, u kojima je imao pristup osoba umešana u video snimak koji je navodno otkrio šemu falsifikovanja i manipulacije rezultata kandidata od osoblja CBP-a.

Nakon delimičnog ponovnog brojanja 134 biračka mesta prema odluci IPŽP, Evidentirano je da je 19 od njih imalo problema, odnosno glasačke listiće drugih entiteta, pa su ista u potpunosti ponovo brojana.

Ukupan broj ponovo brojanih biračkih mesta tokom ovih izbora je 698, ili oko 30% od ukupno 2.382 biračka mes-

ta na državnom nivou. Dok je osim njih, ponovo brojano svi uslovni glasovi i glasovi iz inostranstva za politički subjekat Alijansa za Budućnost Kosova.

4.4 Overavanje političkih subjekata i njihovih kandidata

Na osnovu operativnog plana i odluke o utvrđivanju rokova za izborne aktivnosti, koji su odobreni od CIK-a, period za podnošenje zahteva za overavanje političkih subjekata i njihovih kandidata određeno da bude od 8 do 16 januara. Dok je period za izjašnjavanje za koalicije političkih partija bio određen od 8 do 12 januara. Za koalicije unutar predviđenog roka prijavila su se samo dva politička subjekta, oba iz zajednica: Koalicija VAKAT, sastavljena od političkih partija Demokratska Stranka Bošnjaka (DSB) i Demokratska Stranka Vatan (DSV) i Koalicija ZAJENO sastavljena od političkih stranaka. Pokret za Goru (PG) i Građanska Inicijativa Gore (GIG). Dok se overavanje kao politički subjekti prijavilo se ukupno 28 subjekat, uključujući dve gore pomenute koalicije, kao i pet drugih građanskih inicijativa.

U podeli prema etničkoj pripadnosti, odnosno zajednicama kojima je cilj da predstavljaju političke subjekta, sedam političkih subjekata je iz albanske zajednice, pet iz Bošnjačke zajednice, četiri iz romske zajednice, tri subjekta iz srpske zajednice i zajednica Aškalijska i dva politička subjekta iz egipatske zajednice, turske zajednice i zajednice gorana.

Zajednice	Političke stranke	Koalicije	Inicijativa građana	Ukupno
Albanci	7	0	0	7
Srbi	1	0	2	3
Romi	2	0	2	4
Aškalije	3	0	0	3
Egipćani	2	0	0	2
Bošnjaci	3	1	1	5
Turci	2	0	0	2
Gorani	1	1	0	2
Ukupno	21	2	5	28

TABELA 1 Subjektet politike të certifikuara për të marrë pjesë në zgjedhje, sipas etnisë

Najviše kandidata predložili su politički subjekti albanske zajednice, sa ukupno 580 kandidata, praćeno od entiteta Bošnjačke zajednice sa 145 kandidata, subjekti aškalijске zajednice sa 119 kandidata, subjekti egipatske zajednice sa 79 kandidata, subjekti romske zajednice sa 60 kandidata, subjekti turske zajednice sa 38 kandidata, subjekti goranske zajednice sa 32 kandidata, kao i subjekti srpske zajednice sa 28 kandidata.

U okviru spiskova koje je podnelo ovih 28 političkih subjekata, ukupno se 1081 kandidat prijavio za registraciju. Od njih su 719, odnosno 66,5% bili muškarci, dok su 362, odnosno 33,5% bile žene. Dok je, nakon zahteva političkih subjekata za povlačenje nekih njihovih kandidata, broj kandidata pao na 1.075.

Na ovim izborima, CIK je, na osnovu presude Ustavnog Suda, u slučaju br. K095/20, povratio je praksu verifikacije kandidata i političkih subjekata za poslanike. Štaviše, CIK je sproveo postupak verifikacije za sve pravne kategorije, u pogledu neadekvatnosti kandidata za poslanike, šaljući posebna pisma za šest institucija, uključujući Kosovsku Policiju, Ministarstvo Odbrane, Kosovsku Obaveštajnu Agenciju i Ministarstvo Vanjskih

Poslova. Sudsko Savet Kosova i Izorno Panel za Žalbe i Prepise.

Prema zvaničnim najavama CIK-a, samo su od SSK-a dobili obaveštenje za 47 kandidata, koji su proglašeni krivim za krivično delo, pravosudnom odlukom prvog stepena sudstva u poslednje tri godine. Međutim, uprkos najavljanju, na sastanku održanom 22 januara, Kancelarija za Registraciju Političkih Stranaka i Overenje dala je preporuku za Sertifikovanje 28 političkih subjekata i svih njihovih kandidata, iako je u zvaničnom pismu ZRPPC naznačio da naišao na poteškoće da bi ima jasan stav u pogledu primene slova „q“ člana 29. ZOI-a. Ova preporuka izazvala je brojne rasprave i napetost situacije među članovima CIK-a. U stvari, ovaj sastanak je bio jedini sastanak tokom kojeg je bilo pojačanih policijskih snaga van objekta CIK-a. Na zahtev predsedavajuće, sastanak je u početku odložen za nekoliko sati, kako bi se obezbedili prateći materijali za preporuku ZRPPC-a. Takođe su tražena pojašnjena u vezi sa dokumentima za korekciju biračkih spiskova, odnosno zamene kandidata. Nakon nastavka sastanka, nastavljena je polemika između članova CIK-a. U početku je većinom glasova članova odlučeno da se

glasanje za overavanje političkih subjekata i njihovih kandidata vrši odvojeno, a ne u paketima kako je predložila Kancelarija. U nedostatku 2/3 glasova potrebnih za overavanje, liste političkih subjekata NISMA, Pokret Samo-odlučivanja, Alijansa za Budućnost Kosova, Demokratska Partija Aškalija Kosova i Aškalija Partija za Integraciju nisu overene. Svi ostali politički subjekti i njihovi kandidati su overeni. S obzirom na to da na prethodnim parlamentarnim izborima AAK i NISMA nisu bili parlamentarni politički subjekti (takmičili su se u koaliciji), za overavanje istih glasalo se odvojeno, s kojim slučaj AAK dobio potrebne glasove za overavanje kao politički subjekt, dok je NISMA (zbog insistiranja da se glasa zajedno sa listom kandidata) nije overena.

Što se tiče pitanja validnosti prijave za verifikaciju kandidata, putem jednog jednoglasnog glasanja CIK odlučio da tro godišnji period provere da se računa na dan overavanja i ne na dan proglašavanja izbora.

Zbog ne ovjeravanja kandidatskih lista u Izbornom Panelu za Žalbe i Podneske, 7 političkih subjekata podnelo je ukupno 9 žalbi.

Odluke IPŽP-a o ovim žalbama objavljene su 26 januara. U okviru 7 objavljenih odluka, IPŽP je potvrdio odluke CIK-a za ne overavanje 28 kandidata koji su imali problema sa pravnom adekvatnošću u smislu člana 29 Zakona o Opštim Izborima. I dok je IPŽP overio preostale liste kandidata političkih subjekata. Takođe, u okviru odluke, utvrđeno je da politički subjekti ne mogu zameniti kandidate kojima nije bilo dozvoljeno učešće u izbornoj natjecanju, pozivajući se na potrošnju relevantnih rokova koje je odredila CIK,

Što se tiče krajnjeg roka za validnost primene kriterijuma pravne adekvatnosti, IPŽP je utvrdio da taj rok treba računati sa početkom od datuma pravosnažne krivične presude za svakog kandidata, pa sve do dana raspisivanja izbora.

Pet političkih subjekata takođe je ostvarilo svoje pravo na žalbu Vrhovnom Sudu u vezi sa ne overavanjem kandidata. Vrhovni sud je, u vezi sa sesijama održanim 28 januara, 29 januara objavio relevantne presude. Prema njima, Vrhovni Sud delimično je promenio odluke IPŽP-a u vezi sa ne overavanjem kandidata političkih subjekata koji imaju problema sa zakonom. Tačnije Sud je, potvrdio da kažnjena lica koja su pravosnažnom odlu-

kom osuđena unutar poslednje tri godine ne mogu biti deo izbornih lista. Dok je Sud izrazio dileme u vezi sa procenama IPŽP-a o superiornosti Zakona o Opštim Izborima nad Krivičnim Zakonom, ali i na osnovu presude Ustavnog Suda odlučio da ne overi dotične kandidate.

Vrhovni Sud je takođe odredio da izračunavanje tro-godišnjeg roka u pogledu podobnosti kandidata treba izvršiti pozivanjem na datum pravosnažne krivične presude za svakog kandidata posebno, do dana održavanja izbora, oslanjajući se takođe i na član 45 Ustav.

Nakon odluka sudskih institucija, broj overenih kandidata pao je na ukupno 1.052, od kojih su 359, ili 34%, bile žene.

Međutim, DiV smatra da je Vrhovni Sud, odnosno IPŽP, trebalo da zatraži od političkih subjekata da ponovo poređaju preostale kandidate, u slučaju ne overavanja određenih kandidata, sa ciljem izbegavanja situacije u kojima komisioneri mogu pogrešiti prilikom prenošenja rezultata kandidata iz radni listovi do obrazaca rezultata kandidata.

Centralna Izborna Komisija, takođe za izborni proces od 14 februara, sledila je praksu započetu 2019 godine, za rangiranje političkih subjekata na glasačkom listiću od broja 111 i nadalje, izbegavajući nejednaku konkurenciju između kandidata na listama političkih subjekata.

Lutrija za rangiranje političkih subjekata na glasačkim listićima bačena je 1 februara 2021. Na osnovu nje je rangiranje političkih subjekata na glasačkom listiću bilo sledeće:

IRDK 111, KDTP 112, KOALICIJA VAKAT 113, YTHP 114, GI-SPO 115, LpB 116, PRBEK 117, SDS 118, SL 119, PB 120, NISMA 121, KOALICIJA ZAJENO 122, LPRK 123, RI 124, SDU 125, KNRP 126, LĚVIZJA VETĚVENDOSJE 127, PDAK 128, UZ-AH 129, PAI 130, NDS 131, LDK 132, NAŠA 133, PDK 134, AAK 135, PLE 136, JGP 137 dhe FJALA 138.

4.5 Overavanje biračke liste i Usluga Birača

Preliminarna biračka lista, koja se zasniva na prvom izvodu iz Centralnog Civilnog Registra, dostavljena od Agencije za Civilnu Registraciju, obuhvatio je 1.869.662 birača.

Prema operativnom planu CIK-a, glasači su dobili samo tri dana, u periodu od 25 do 27 januara. Ovaj kratak rok mogao je da ima uticaja na to da građani nemaju potrebno vreme da izazovu listu. Dok, prema zahtevu CIK-a upućenom Sudskom Savetu Kosova 15 januara u vezi sa verifikacijom 149 birača, od kojih je 116 uklonjeno iz ZNP-a.

CIK je značajno napredovao u čišćenju biračkih spiskova, pošto je na ovim izborima sa liste uklonjeno preko 130 hiljada ljudi, ili gotovo oko 10% od ukupnog broja birača. Konačni Birački Spisak obuhvatio je ukupno 1.794.862 birača, ili ukupno 143.006 birača manje nego na prethodnim izborima 2019 godine. U okviru lica koja su uklonjena sa Konačne Biračke Liste, 122.421 bili su birači koji su posedovali samo UNMIK-ova identifikaciona dokumenta. Na osnovu odluke donete od strane CIK-a 8 januara da ukloni ove osobe, kao i 11.086 drugih lica koja su, prema bazi podataka Odeljenja za Penzije pri Ministarstvu Rada i Socijalnog Staranja, uklonjena iz penzijskih šema jer su umrli. Podaci ovih lica potvrdili su i opštinski izborni službenici, na osnovu odluke koju je odobrena od CIK-a. U uklanjanju umrlih sa bi-

račkog spiska veliki doprinos su dali i CIK-ovi dotičnim opštinama.

Na ovim izborima, zbog velikog broja rođenih u posleratnom periodu, onome što se inače poznaje kao „bebi boom“, pravo glasa po prvi put, poste oko godinu i po dana od poslednjih izbora, steklo značajan broj građana, odnosno njih 59.631. Od njih je 49.198 birača koji su do dana izbora navršili 18 godina, dok još 10.433 birača nije bilo na Konačnom biračkom spisku na izborima 2019 godine, koji su upisani u Centralni Civilni Registar između dva para izbora, ili birači koji su promenili adrese u različitim opštinama.

Za izbore 14 februara birači su mogli da ostvare svoje biračko pravo na ukupno 888 Biračkih Centra odnosno na 2.382 biračka mesta. U poređenju sa prethodnim izborima, bilo je sedam Biračkih Centra manje i 165 biračkih mesta manje. Smanjenje broja biračkih mesta došlo je uglavnom kao rezultat uklanjanja značajnog broja glasača sa ZNP-a. I na ovim izborima CIK je sledio praksu povećanja maksimalnog broja birača koji može biti na biračkim listama, sa 750 na 950.

U cilju informisanja birače u vezi sa biračkim centrom na kojem mogu da ostvare svoje biračko pravo ili da traže njegovu promenu, CIK je odredio rok od 11 dana, u periodu od 17-27 januara, kao period usluge birača. I ovaj put se ova usluga pokazala efikasnom, jer je registrovano oko 300 hiljada pregleda web stranica CIK-a. Na ovim izborima zabeleženo je povećanje broja birača

koji su zahtevali promenu svojih biračkih mesta, sa preko 7 hiljada primljenih prijava, od kojih je 4.096 bilo putem web aplikacije, dok su ostali putem kancelarija opštinskih izbornih komisija. Od ovih zahteva odobreno je 6.550, dok je 762 odbijeno, uglavnom zbog toga što birač nije dokazao identitet.

4.6 Glasanje van države

Operacija glasanja van Kosova, inače poznata kao glasanje poštom, ponovo je bila jedna od operacija o kojima se najviše raspravljalo u ovom izbornom procesu. Štaviše, glasanje u inostranstvu, pored izazivanja kontroverze među akterima uključenim u proces, postalo je i tačka spora između članova CIK-a, što je jedan od razloga za prekid značajnog broja sastanaka CIK-a. Takođe, upravo zbog ovog pitanja, razne stranke su stalno napadale CIK, a posebno njegovog predsedavajućeg, utičući na rad ove institucije.

Period prijave za registraciju birača u inostranstvu bio je samo 9 dana, u periodu od 13 do 21 januara, do 18:00 sati, po lokalnom vremenu na Kosovu. Međutim, uprkos kratkom vremenu i mimo očekivanja, u ovom periodu primljeno je ukupno 175.273 zahteva, od kojih 99% putem adresa e-pošte koje je otvorio CIK. Međutim, nakon provere prijava, prema podacima CIK-a, 45.000 prijava uklonjeno je kao duplikati, što dovodi do konačnog broja na 130.168 prijava. U okviru ovih prijava, 102.100 je odobreno kao uspešno u pogledu procene pravne sposobnosti, dok je 28.068 odbijeno – od čega je velika većina zato što su glasači predali obrazac bez priloženih dokumenata koji dokazuju identitet ili ispunjavanja bilo kog iz dokaza o sticanju prava na glasanje, kao i da su prijave bile nepotpisane.

Prijave za glasanje van zemlje primljene su iz ukupno 67 zemalja, od kojih su Nemačka (43.049) i Švajcarska (26.686), odakle je došlo 70% od svih prijava. Ono što se ističe na ovim izborima je drastičan pad prijava koje je podnela Srbija, sa samo 160 odobrenih prijava birača.

Za administraciju operacije glasanja u inostranstvu, u cilju povećanja integriteta izbornog procesa, CIK je 11 januara odlučio da telefonskim putem verifikuje prijave za registraciju u periodu prijave za registraciju birača

van Kosova.⁷ Dan kasnije, nakon ove odluke usledilo je izdavanje administrativnog uputstva, koje je preciziralo broj telefonskih poziva, način verifikacije i postavljanja od strane Sekretarijata CIK-a i slično.⁸

Odluka CIK-a da verifikuje prijave usprotivio se deo javnosti, kao i članovi Pokreta samo odlučivanja pri CIK-u. Ovi zadnji, kao i lokalna nevladina organizacija, podneli su žalbe u IPŽP-u i Vrhovnom Sudu, tražeći poništavanje ove odluke i administrativnog uputstva, ali su žalbe odbijene i one su ostale su na snazi.

Oko 15% od broja uspešno registrovanih prijava za glasanje u inostranstvu, ili gotovo 14 000 njih, bili su glasači koji uopšte nisu imali državljanstvo Kosova ili su se prijavili sa dokumentima UNMIK-a. Isti nisu mogli redovno da glasaju za izbore na teritoriji Kosova, posto ne samo da ne mogu da glasaju ne samo oni koji nemaju dokumente izdate od vlasti Republike Kosovo, već i birači koji imaju Kosovske dokumente, ali sa istekom roka važenja, onemogućava glasanje na biračkim mestima.

Da bi dovršio postupak verifikacije prijava za glasanje u inostranstvu, CIK je regrutovao značajan broj osoba kao ne-stalno osoblje. Samo za verifikaciju prijava angažovano je ukupno 150 osoba. Dalje, angažovano je još 330 osoba koje su radile u tri smene na procesni pravne sposobnosti podnosilaca zahteva. U okviru neke vrste pozivnog centra, koju je CIK osnovao u cilju sprovođenja administrativnog uputstva za verifikaciju prijava, angažovano je ukupno 110 osoba koji su radili u dve smene. Pored ljudskih resursa, CIK je potrošio značajna sredstva na međunarodne telefonske pozive i druge materijale za sprovođenje ove operacije.

Međutim, uprkos značajnom povećanju kapaciteta CIK-a za potvrđivanje prijava, kao i njihovoj verifikaciji putem telefona, CIK nije uspeo da završi verifikaciju u roku određenom operativnim planom. To je rezultiralo time da je 36.414 prijava, koje nisu verifikovane putem telefona, ali koje su zadovoljili formalne preduslove, da se prime u Listi Birača u Inostranstvu, prema preporuci

⁷ Za više vidi, Odluka za Proveru Prijava za Registraciju za Period Prijavlivanja za Registraciju za Glasanje Van Kosova, pristupačan u: https://www.kqz-ks.org/wp-content/uploads/2021/01/42-2021-Vendim-per-verifikimin-e-apliakcioneve_11-01-2021_1_at.pdf

⁸ Za više, vidi, Administrativno Uputstvo Br. 01/2021 za Proveru Prijava za Glasanje Van Kosova. Pristupačan u: https://www.kqz-ks.org/wp-content/uploads/2021/01/59-2021-Vendim-per-udhezim-nr-01-2021_12-01-2021_1_at.pdf

SCIK-a. U ovom pravcu, DnV procenjuje da CIK trebalo da pregleda ovo uputstvo, izvlačeći pouke, u cilju poboljšanja ovog procesa za predstojeće izbore.

Dok je na početku procesa stvorena sumnjiva aplikacija „online,, koja je, prema najavi na ovoj stranici, stvorena kako bi se olakšala prijava dijaspore. Međutim, ova aplikacija takođe je tražila donacije od građana. Istu je prijavila Centralna Izborna Komisija, i sa ovim pitanjem su se bavili i organi reda, ali prema zvaničnim informacijama još uvek nema neki epiloga.

Ukupan broj paketa sa navodnim glasačkim listićima, koji su stigli u poštu i koje je primio CIK, iznosi 43.447. U okviru ovih paketa, velika većina njih, odnosno 35.375 tih, primljena je u Prelazni Poštanski Centar (PPC). Takođe, na poštu broj 6 CIK-a primljena su 433 paketa. Ostali deo paketa su primljeni brzom poštom, kao što su DHL (5.695), TNT (917), UPS (1.057).

Što se tiče paketa odobrenih prema zemljama odakle su se prijavili, ponovo prethodi Nemačka sa 26.472 odobrena paketa, slede Švajcarska sa 17.010 paketa, Austrija sa 3.183 paketa, Švedska sa 1.550 paketa, Francuska sa 1.532 paketa i Italija sa 1.400 paketa. Dok, u pogledu broja odobrenih paketa prema Kosovskim opštinama, gde su birači registrovani, Priština prethodi sa 5.524 paketa, mešovite opštine sa 4.569 paketa, Gnjilane sa 4.059 paketa, Uroševac sa 3.883 paketa i Prizren sa 3.735 paketa.

Od 102.467 uspešno registrovanih birača, paketi sa glasačkim listićima uspelo je da pošalje 56.610 birača, ili 55,24% uspešno registrovanih birača. Biračka usluga CIK-a uspela je da obradi i proceni 79.201 individualizovanih paketa, od kojih je 22.591 odbijen. Od njih je velika većina odbijena jer se osobe nisu prijavile u periodu za prijavu za registraciju ili zato što su podnosioci prijava odbijeni tokom odgovarajućeg perioda. Preko i hiljade osoba je odbijeno jer su više puta slali glasačke pakete sa glasačkim listićima.

Prema podacima pruženim od strane SCIK-a, ispada da je glasanje van zemlje jedna od najskupljih izbornih operacija u ovom procesu. Samo za osoblje angažovano u ovom procesu, uključujući službenike biračkih službi, obrađivače podataka i telefonske pozive, potrošeno je preko 200 hiljada evra, od čega oko 75 hiljada za nestalno osoblje za obradu podataka i pozivaoce na telefonu, dok je preko 130 hiljada evra za službenike biračke službe. U taj iznos se ne računaju troškovi telefonskih poziva i drugog potrošnog materijala koje koristi relevantno osoblje.

Kod odbijanja	Razlozi odbijanja	Broj odbijenih
D1	Osobe koje nisu aplicirale u periodu apliciranja za registraciju	9,199
D2	Osobe odbijene tokom perioda apliciranja za registraciju	6,665
D4	Osobe koje su poslale glasačke pakete više od jednog puta	1,325
D5	Osobe koje nisu identifikovane (koje su poslale salo glasački list) i osobe koje su poslale paket sa glasačkim listima više od odobrenih osoba	2,451
D6	Osobe koje nisu dokazale identitet sa važećim identifikacionim dokumentima (koji su poslali kopije dokumenata sa isteklim rokom)	910
D7	Broj paketa sa glasačkim listićima za ovu kategoriju su odbijeni zbog razloga jer paket sadrži broj glasačkih listića izvan uskog porodičnog kruga ⁹ .	1,656
D8	Paket sa glasačkim listićima koji su direktno dostavljeni u posti broj 6 ¹⁰ .	385
UKUPNO		22,591

TABELA 2 Razlozi odbijanja aplikacija za glasanje van zemlje¹¹

Prema zvaničnim izveštajima SCIK-a, nakon zakonskog roka od 24 sata, u poštu CIK-a stiglo je 9.030 navodnih paketa glasačkih listića. Isti, uprkos zahtevima članova Pokreta Samoopredeljenja u CIK-u, nisu bili uključeni u rezultate, pa čak nije ni bilo nikakvog odlučivanja. Kao rezultat, Pokret Samoopredeljenje obratio se IVZP-u, zahtevajući da se CIK naredi da prebroji 20.550 paketa glasačkih listića navodno primljenih nakon isteka roka, zahtev koji je IVZP odbio, i bio je odbijen i od strane Vrhovnog suda kao neosnovan.

Na osnovu rezultata koje je CIK objavio za glasanje u inostranstvu, LVV nastavlja da vodi ubedljivo u okviru ovog oblika glasanja, sa oko 80% osvojenih glasova.

Prema podacima pruženim od strane SCIK-a, ispada da je glasanje van zemlje jedna od najskupljih izbornih operacija u ovom procesu. Samo za osoblje angažovano u ovom procesu, uključujući službenike biračkih službi, obrađivače podataka i telefonske pozive, potrošeno je preko 200 hiljada evra, od čega oko 75 hiljada za nestalno osoblje za obradu podataka i pozivaoce na telefonu, dok je preko 130 hiljada evra za službenike biračke službe. U taj iznos se ne računaju troškovi telefonskih poziva i drugog potrošnog materijala koje koristi relevantno osoblje.

9 Za kategoriju "D7" poslata su 153 glasačka paketa koji prevazilaze uži krug porodice. Broj pojedinačnih glasačkih paketa odbijenih prema ovoj kategoriji sadrži ukupno 1,656 individualizovanih koverti sa glasačkim listićima (primer: unutar paketa sa glasačkim listićima nalazilo se 84 individualizovane koverta sa glasačkim listićima izvan užeg porodičnog kruga, 39, 37, 35, 33, 30 individualizovanih koverti sa glasačkim listićima izvan užeg porodičnog kruga, itd..)

10 Glasački paketi prema kategoriji odbijanja "D8" ne sadrže pečat i poštansku marku pošte koja dostavlja.

11 KOvi podaci i tabela kao takva zasniva se na Konačnom izveštaju za period glasanja putem pošte, od 1. marta 2021. godine, sastavljen od strane CIK-a.

5. IZBORNA KAMPANJA

Za vanredne izbore 14. februara, CIK je odredio vremensko ograničenje od 10 dana za organizaciju izborne kampanje koja je formalno započela 3. februara, a završila se 12. februara 2021. Kao i na prethodnim izborima, predizbornoj kampanji prethodila je intenzivna pre-kampanja, koja se posebno razvila kroz društvene mreže i tradicionalne medije. Ova pojava je karakterisala i ovaj proces, uglavnom u odsustvu sankcija i zakonskih propisa.

Pogoršanu situaciju sa pandemijom politički subjekti nisu smatrali preprekom za vođenje dinamične predizborne kampanje, osim u opštinama sa srpskom većinom u kojima praktično uopšte nije bilo kampanje. Međutim, pandemija je nametnula promene u načinu kampanje političkih subjekata, koji su značajan deo svojih aktivnosti usredsredili na tradicionalne medije i društvene mreže, posebno u periodu pre kampanje. Iako je promena formata organizacija političkih subjekata uglavnom primećena, njihova orijentacija uglavnom na izborna obećanja viđena je kao nastavak trendova prethodnih kampanja i recikliranje prethodnih poruka. Iako su javni skupovi bili najpoželjniji oblik kampanje od strane političkih subjekata, šetnja po javnim trgovima takođe je bio novi, ali prilično izražen oblik kampanje. Iako je povećana tendencija političkih subjekata da ne najavljuju izborne aktivnosti u relevantnim institucijama.

Uprkos činjenici da je u okviru odluke o skraćanju rokova za izborne aktivnosti, period upozorenja za aktivnosti skraćen sa 72 sata na najkasnije 24 sata pre njihovog održavanja, oko 30% izbornih aktivnosti nije prijavljeno dotičnim OIK-ima, što označava negativnu pojavu u odnosu na prethodne izbore.

Većina aktivnosti kampanje sprovedena je bez obzira na mere protiv širenja pandemije, što je rezultiralo

povećanim brojem novih infekcija nekoliko nedelja nakon kampanje. Uprkos izricanju nekih novčanih kazni i kazni političkim subjektima, od strane inspektorata opštine Priština i u manjoj meri onog od Prizrena, zbog nepoštovanja mera protiv COVID-a, one nisu bile dovoljno efikasne. Ostale odgovorne institucije centralnog nivoa nisu preduzele dovoljne mere da spreče ili kazne političke subjekte koji nisu poštovali ove mere. Neefikasnost opštinskih inspektorata na nacionalnom nivou, ostalih inspektorata na centralnom nivou, kao i policije da izriče kazne u skladu sa zakonodavstvom, bila je faktor koji je doprineo pogoršanju situacije u ovom pogledu.

Duh kampanje manifestovao se uglavnom kroz pripovedanje o političkom rivalstvu između eksponenata političkih subjekata, a ne nužno i kroz artikulisane političke platforme, koje su objavljene samo nekoliko dana pre kraja kampanje. Bilo je čak slučajeva govora mržnje na stranačkoj i polnoj osnovi tokom 10 dana predizborne kampanje. Govor mržnje bio je prisutan u oko 23% praćenih izbornih aktivnosti.

Nedostatak prave kulture političkog nadmetanja rezultirao je nedostatkom rasprave i konfrontacije između kandidata političkih subjekata, što je možda imalo ograničene glasače u određivanju glasa na osnovu jasnih programskih orijentacija. Međutim, povećana je građanska motivacija i entuzijazam za učešće u izbornim aktivnostima.

Teme o kojima su takmičarski subjekti govorili u kampanji bile su ekonomski razvoj, poljoprivreda i zapošljavanje, obrazovanje, zdravstveno osiguranje, penzije i socijalna zaštita. Posebna pažnja posvećena je građanskom obrazovanju u 56% izbornih aktivnosti gde je prevladavalo pružanje informacija o načinu glasanja,

distribuciji brošura i vizitkarti. U međuvremenu, nisu isključeni zahtevi za glasanje za poslanike iz određenih regiona zemlje.

Generalno, i tokom ove kampanje, uprkos pojačanoj retorici političkih subjekata za rodnu ravnopravnost, ženama nisu omogućili jednak pristup izbornoj trci, suprotno zakonu o rodnoj ravnopravnosti, koji proglašava jednaku zastupljenost. Kao govornici, žene su učestvovala u samo 27%, dok su kao učesnice bile u samo 22% praćenih aktivnosti.

Uprkos činjenici da na Kosovu živi preko 200.000 osoba sa invaliditetom, njihovo učešće u izbornim aktivnostima ostaje izuzetno nisko, jer je samo 247 ljudi učestvovalo u nadgledanim izbornim aktivnostima u sedam glavnih centara. Nedostatak adekvatne infrastrukture za pristup osoba sa invaliditetom dodatno je ometao njihovo učešće u izbornim aktivnostima, jer u 31% aktivnosti za ovu kategoriju nije zagarantovan odgovarajući pristup. U ovoj predizbornoj kampanji ni u jednom slučaju nije bilo osoba sa invaliditetom koje su se obratile biračkom telu.

Upotreba javnih, finansijskih ili ljudskih resursa, posebno od strane vladajućih političkih subjekata - i na centralnom i na lokalnom nivou - nastavila je da kao fenomen prati predizborne aktivnosti političkih subjekata, mada ne u obimu prethodnih izbora. Ovaj fenomen zabeležen je u ukupno 38 aktivnosti, u kojima je primena službenih vozila evidentirana u 9 izbornih aktivnosti i u 19 izbornih aktivnosti uz učešće javnih službenika. Mediji su bili prisutni u 42% izbornih aktivnosti.

5.1 Troškovi političkih subjekata

Prema Zakonu o opštim izborima, CIK je institucija koja određuje maksimalni iznos koji politički subjekti mogu potrošiti za organizovanje izbornih aktivnosti. Prema zakonu, CIK određuje ovaj vrhunac troškova na osnovu ukupnog broja birača upisanih u birački spisak u vreme njegovog poslednjeg ažuriranja. Na osnovu ovoga, CIK je 11. januara, nakon dobijanja odgovarajućeg izvoda, utvrdio da je najveći iznos koji politički subjekti mogu potrošiti na izborne aktivnosti 934.831 evra, na osnovu sledeće formule:

[0.50 evra x Broj registrovanih glasača = Maksimalni iznos za trošenje]

Demokratija na delu pre zvaničnog početka kampanje sprovela je istraživanje o troškovima političkih subjekata za predizbornu kampanju na vanrednim izborima za Skupštinu Kosova 2021. godine.

Transparentnost i odgovornost političkih subjekata u njihovom finansiranju i trošenju dobar su primer za birače i demokratiju neke zemlje. Pravo da se zna odakle se finansiraju politički subjekti koji se kandiduju za vladu i kako troše taj novac pravo je predviđeno Zakonom o opštim izborima i Zakonom o finansiranju političkih partija. Ali ovo pravo je međunarodni standard transparentnosti i odgovornosti političkih subjekata.

Na vanrednim izborima za Skupštinu Kosova takmičilo se 28 političkih subjekata, DnD je uspela da pronađe kontakte za 25 političkih subjekata koji se takmiče. Dok na veb lokaciji Centralne izborne komisije, na kojoj su objavljena imena svih sertifikovanih političkih subjekata, DnD nije uspela da pronađe informacije i podatke kako bi kontaktirala ova tri entiteta.

Dalje, 7 dana pre početka predizborne kampanje, DnD je poslala upitnik sa 24 pitanja za 25 političkih subjekata čiji su kontakti bili javni na veb stranici CIK-a.

Odgovorila su samo 3 od 25 političkih subjekata kojima je upitnik poslat. Od datuma podnošenja, politički subjekti su imali 7 dana da odgovore na poslati upitnik. Upitnik je poslat 28. januara, dok se odgovori očekivani do 4. februara 2021.

Politički subjekti koji su odgovorili na upitnik su: KDTP (Kosova Demokratik Türk Partisi), Partija Fjala i Pokret Samoopredeljenje.

Prva dva subjekta su mali politički subjekti i oni su odgovorili na upitnik delimično zato što je njihov budžet za kampanju bio vrlo mali, a određite troškova bio je marketing za entitet i kandidate za poslanike.

S druge strane, Pokret Samoopredeljenje, kao najveći politički subjekt u zemlji, izjavio je da će potrošiti preko pola miliona evra (571.684,19 evra) na predizbornu kampanju. Prema njihovim odgovorima najveći troškovi bili su za marketing, televiziju i medije, društvene medije, ali i druge operativne troškove kao što su plaćanja za aktiviste i članove političkog subjekta, troškovi za kancelarije i telefon itd.

Ostali parlamentarni subjekti do poslednjih izbora, poput Demokratske partije Kosova, Demokratskog Saveza Kosova, Alijanse za budućnost Kosova, NISMA i Srpske liste, nisu odgovorili na upitnik, iako su imali prihode iz budžetskog fonda države za demokratizaciju.

Transparentnost za političke subjekte dug je put kojeg trebaju pratiti svi politički subjekti. Činjenica da neki politički subjekti objavljuju svoje prihode i rashode korak je koji bi trebalo da slede svi politički subjekti u zemlji.

Demokratija na delu nastaviće da nadgleda finansijske izveštaje i troškove izbornih kampanja političkih subjekata u CIK-u, a zatim može upoređivati izjave u upitniku.

Transparentnost i odgovornost političkih subjekata u njihovom finansiranju i trošenju dobar su primer za birače i demokratiju neke zemlje. Pravo da se zna odakle se finansiraju politički subjekti koji se kandiduju za vladu i kako troše taj novac pravo je predviđeno Zakonom o opštim izborima i Zakonom o finansiranju političkih partija. Ali ovo pravo je međunarodni standard transparentnosti i odgovornosti političkih subjekata.

6. UKLJUČIVANJE ŽENA U IZBORNOM PROCESU

Uključivanje žena u vanredne parlamentarne izbore 14. februara može se proceniti iz nekoliko perspektiva, uključujući uključivanje u biračke spiskove, tela za upravljanje izborima, kampanje, pokrivanje u medijima i izborne rezultate, na kojima procene variraju.

Prvo, u pogledu uključivanja žena na izborne liste, nejednaka zastupljenost žena i muškaraca na listama kandidata za poslanike političkih subjekata, pokazala je da ženama nije osiguran jednak prostor na izbornim listama, što je u suprotnosti sa Zakonom o ravnopravnosti polova i osnovnim principima demokratije, na osnovu kojih bi na izbornim listama trebalo primeniti 50% rodnu kvotu. I na ovim izborima gotovo svi politički subjekti poštovali su samo minimalni kriterijum uključivanja najmanje zastupljenog pola, od 30%.

Jedini izuzetak je Pokret Samoopredeljenje, koji je subjekt sa brojem, odnosno najvećim procentom žena uključenih u svoju izbornu listu, sa 40 žena, ili 37%. Dok se na spiskovima koje je poslalo 28 sertifikovanih političkih subjekata, ukupno 1.081 kandidat prijavio za registraciju. Od toga su 719, odnosno 66,5% bili muškarci, dok su 362, odnosno 33,5% bile žene. Nakon odluka sudova i zahteva političkih subjekata za povlačenje nekih kandidata, broj sertifikovanih kandidata pao je na ukupno 1.052, od kojih su 359, ili 34,1%, bile žene.

	Muškarci	Žene	Ukupno	Procenat
AAK	74	33	107	31%
FJALA	17	8	25	32%
GI-SPO	2	1	3	33%
IRDK	25	13	38	34%
JGP	11	5	16	31%
KDTP	17	9	26	35%
KNRP	3	2	5	40%
LDK	77	33	110	30%
LpB	24	11	35	31%
LPRK	6	4	10	40%
LS	13	7	20	35%
LVV	67	40	107	37%
NAŠA	15	7	22	32%
NDS	23	19	42	45%
NISMA	67	31	98	32%
PAI	25	13	38	34%
PB	3	2	5	40%
PDAK	28	15	43	35%
PDK	77	33	110	30%
PLE	25	15	40	38%
PREBK	20	12	32	38%
RI	7	5	12	42%
SDS	3	2	5	40%
SDU	17	8	25	32%
UZ-AH	7	6	13	46%
VAKAT	21	16	37	43%
YTHP	8	4	12	33%
ZAJENO	11	5	16	31%
Gjithsej	693	359	1052	34%

TABELA 3 Rodni sastav sertifikovanih spiskova političkih subjekata

Što se tiče tela za upravljanje izborima, i u ovom pravcu žene su i dalje znatno manje zastupljene. U redove ovih tela, koja uključuju CIK, OIK i SBM, mobilne timove i druge, žene u mnogim slučajevima nisu uključene ni sa minimalnim kriterijumom od 30%. Unutar članova CIK-a, samo su dve od ukupno 11 člana, uključujući i predsedavajuću CIK-a, žene.

Sličan trend neuključivanja primećuje se i u rodnom sastavu opštinskih izbornih komisija, gde je, uprkos ponovljenim pozivima DnD da politički subjekti nominuju više žena u ove komisije, opet od ukupno 261 člana, samo 48 njih žene ili 18%. S tim u vezi, zakonska definicija ZOI-a nije ispoštovana, što zahteva da Sekretarijat CIK-a obrati posebnu pažnju na pravičnu rodnu zastupljenost prilikom imenovanja OIK-a. Posmatrano iz sastava svake opštine, primećuje se da je samo mali broj OIK-a imao minimalnu zastupljenost od 30% žena. Zubin Potok je jedina opština u kojoj OIK ima više žena nego muškaraca, u omjeru 25-75. Dok je opština Leposavić jedina koja ima jednak polni sastav 50-50% u okviru tamošnjeg OIK-a. Prema procentima zastupljenosti žena, slede OIK-i opština Severna Mitrovica (44%), Gnjilane (43%), Drenas (40%), Kosovo Polje (38%) i Novo Brdo (38%).

S druge strane, postoji 13 opština, čiji OIK-i nemaju žene u svom sastavu. U pitanju su opštine Dečane, Dragaš, Klina, Kamenica, Obilić, Podujevo, Priština, Uroševac, Vitina, Vučitrn, Mališevo, Gračanica i Ranilug. Ovo govori o tendenciji i nemarnom pristupu prema ženama od strane političkih subjekata, posebno u velikim opštinama i urbanim sredinama, ne uključujući ih u tela za upravljanje izborima.

Slabo prisustvo žena takođe se primećuje u savetima biračkih mesta, kao tela odgovornih za upravljanje izbornim procesom na dan izbora. Uprkos dogovoru između političkih subjekata o zastupljenosti žena u administraciji izbora na nivou od najmanje 40%, čak i na ovim izborima, prema izveštajima posmatrača DnD, samo 31% biračkih veća na nacionalni nivo su bili sastavljeni od žena.

Dok je, prema zvaničnim podacima CIK-a, od ukupno 16.525 osoba angažovanih kao osoblje SBM-a na nacionalnom nivou, samo 5.119 bile žene. Unutar njih postoji veći trend uključivanja žena u opštine Severna Mitrovica (48%), Priština (45%), Ranilug (41%), Južna Mitrovica

(38%) i Uroševac (37%). Dok se učešće na vrlo niskom nivou primećuje u opštinama Mamuša (2% - ili samo jedna žena poverenik), Dragaš (7%) i Štrpce (14%).

S druge strane, u pogledu sastava tehničkog osoblja biračkih centara, vrlo negativan trend učešća žena više je nego očigledan. Od preko 6 hiljada ljudi angažovanih kao osoblje, samo 856, odnosno 14% su žene.

Među organima odgovornim za upravljanje i organizaciju izbora, učešće žena je na zadovoljavajućem nivou samo kod predavača koje angažuju OIK svake opštine. Od ukupno 274 osobe, više od polovine njih, odnosno 54% su žene.

Uprkos nedostatku ravnopravnog uključivanja na izborne liste, upravljačka tela na izborima i slično, uprkos pojačanoj retorici političkih subjekata za ravnopravnu zastupljenost i rodnu inkluziju, oni ženama nisu omogućili jednak pristup izbornoj trci, odnosno predizbornoj kampanji. Prema podacima posmatrača DnD-a, žene su kao govornice učestvovala u samo 27%, dok su kao učesnice u samo 22% praćenih aktivnosti. Iako je zabeležen mali porast učešća žena na skupovima u poređenju sa prethodnim izborima, učešće žena kao govornica na javnim skupovima ostaje jedan od glavnih izazova sa kojima se suočavaju kandidatkinje. Štaviše, pokazuje da kandidatkinje ne uživaju jednaka prava kao muški kandidati u političkim subjektima da prezentiraju svoje ideje biračkom telu.

Učešće žena na javnim skupovima, u spotovima koje organizuju politički subjekti i njihovo učešće u televizijskim debatama bilo je izuzetno ograničeno. Učešće žena u spotovima koje su organizovali politički subjekti bilo je samo 16%, dok podaci pokazuju da je učešće žena u televizijskim debatama u ovoj predizbornoj kampanji bilo samo 22%. Nedostatak volje političkih subjekata da podrže kandidatkinje u predizbornoj kampanji rezultirao je diskriminatornim izbornim kampanjama nepovoljnim za žene.

Međutim, uprkos neuključivanju u skoro svim fazama izbornog procesa, ovi izbori pokazuju vrlo pozitivan razvoj događaja - uz značajan porast žena koje su uspele da osvoje mesta bez pomoći kvote primenjene tokom dodele mesta u Skupština. Na osnovu rezultata koje je sertifikovao CIK, od ukupno 120 članova Skupštine, njih 43 ili oko 36% su žene. Unutar ovih mesta koja su

osvojile žene, samo 20% je osvojeno zahvaljujući kvoti, sa 34 mandata osvojena bez pomoći kvote, kao i samo 9 poslanika koji su izabrani po kvoti.

Prema broju osvojenih mesta, LVV je jedini subjekat gde su sva 23 izabrana kandidata osvojila mesta bez pomoći u kvoti. U redovima PDK-a, tri kandidata izabrana su bez kvote, a tri druga sa kvotom, zatim LDK, gde je samo jedan kandidat izabran bez kvote, a ostala četiri sa kvotom, AAK gde je jedan kandidat izabran bez kvote kao još dva sa kvotom. Iz redova zajednica, bez pomoći kvote, izabrana su tri kandidata LS-a, kao i još jedan iz KDTP-a. Dok su u redovima SDU i NDS mandate osvojili nosioci lista ovih subjekata, a to su žene.

Vredi pomenuti čak i da je na ovim izborima najviše glasana osoba bila upravo žena, Vjosa Osmani, koja je osvojila preko 300 hiljada glasova, postavši kandidat sa najviše glasova u izbornoj istoriji Kosova. Dok su među 10 najglasnijih kandidata na ovim izborima 4 od njih žene.

Dok je, prema zvaničnim podacima CIK-a, od ukupno 16.525 osoba angažovanih kao osoblje SBM-a na nacionalnom nivou, samo 5.119 bile žene. Unutar njih postoji veći trend uključivanja žena u opštine Severna Mitrovica (48%), Priština (45%), Ranilug (41%), Južna Mitrovica (38%) i Uroševac (37%). Dok se učešće na vrlo niskom nivou primećuje u opštinama Mamuša (2% - ili samo jedna žena poverenik), Dragaš (7%) i Štrpce (14%).

S druge strane, u pogledu sastava tehničkog osoblja biračkih centara, vrlo negativan trend učešća žena više je nego očigledan. Od preko 6 hiljada ljudi angažovanih kao osoblje, samo 856, odnosno 14% su žene.

7. POSMATRANJE IZBORA

Uprkos situaciji sa pandemijom, čak je i ove izbore pratio i posmatrao veliki broj organizacija i političkih subjekata, mada sa blagim padom u odnosu na prošle izbore. Kancelarija za registraciju i sertifikaciju političkih partija preporučila je akreditaciju ukupno 29.200 posmatrača, od približno 140 posmatračkih organizacija. Velika većina posmatrača bili su posmatrači političkih subjekata.

Dok su u lokalnim nevladinim organizacijama, DnD, odnosno partnerske organizacije angažovale gotovo polovinu ukupnog broja posmatrača, sa preko ukupno 800 akreditovanih posmatrača. Posmatrači iz 18 ambasada, šest međunarodnih organizacija, jedne javne institucije (Ombudsman), 26 lokalnih organizacija, 23 politička subjekta, kao i oko 63 lokalna i međunarodna medija bili su akreditovani za posmatranje izbora.

Na ovim izborima nije prijavljena nijedna „fantomska“ organizacija koja je registrovana za posmatranje izbora, kao što smo imali slučajeve u prethodnim izbornim procesima.

Ove izbore nije posmatrao kao i obično EU-EOM – Misija EU-a za posmatranje izbora. Međutim, sledeći pristup poznat pod nazivom „diplovatch“, ograničene grupe stručnjaka iz EU-a, ali i iz Velike Britanije, učestvovala su u nadgledanju izbornog procesa uopšte. Isti su održali sastanke sa relevantnim akterima izbornog procesa, uključujući tela za upravljanje izborima, takmičarske političke subjekte, kao i organizacije civilnog društva.

8. DAN IZBORA

Demokratija na delu, kroz 500 stacionih posmatrača, kao i preko 100 drugih posmatrača koji su služili kao mobilni timovi, nadgledala je putem PVT metodologije 500 biračkih mesta raspoređenih širom zemlje, uključujući svaku opštinu.

Dan izbora je sproveden mirno i bez ozbiljnijih incidenata koji bi mogli uticati na integritet ili kredibilitet izbornog procesa. Proces glasanja bio je pravilan, ali karakteriše ga nekoliko nepravilnosti ponovljenih u prethodnim izbornim ciklusima, poput visoke stope glasanja uz asistenciju, povećanog broja slučajeva neregularnog glasanja uz asistenciju i poteškoće birača da pronađu svoja biračka mesta.

Prema posmatračima DnD-a, skoro sva biračka mesta otvorila su se na vreme. Na samo 3% biračkih mesta bilo je kašnjenja u otvaranju, uglavnom zbog nedostatka izbornog materijala - kao što su koverta sa uslovnim glasačkim listićima na dvojnim biračkim mestima (6,1%), pečati (2,4%), birački spisak (2,4%), UV lampe (2,6%) i sprej (2,4%) - ali i zbog kašnjenja komesara kao rezultat lošeg vremena.

Iako prisustvo propagandnih materijala političkih subjekata u blizini biračkih centara na dan izbora, u krugu od 100 metara, ova nepravilnost još uvek nije u potpunosti eliminisana. Na ovim izborima je prisustvo ovih materijala prijavljeno samo u 1,2% slučajeva, što je značajno poboljšanje u odnosu na prethodne izbore, kada je ovaj procenat bio preko 7%.

S druge strane, uprkos zakonskim odredbama, posmatrači DnD-a izvestili su da u četvrtini biračkih mesta, odnosno oko 19% njih, nije bilo policijskih službenika na ulazu u biračke centre tokom celog vremena.

Kako bi obezbedilo poštovanje preventivnih mera protiv COVID19, koje preporučuju zdravstvene ustanove, CIK je dizajnirao postere koji sadrže detaljna i jasna uputstva kojih se građani moraju pridržavati tokom procesa glasanja kako bi očuvali svoje zdravlje (stavljanje maske, držanje distance i dezinfekcija ruku). CIK je takođe sproveo kampanju informisanja građana o glasanju u uslovima pandemije. Međutim, DnD je primetio da ovi posterii nisu postavljeni na 5% biračkih centara. Takođe je zabeleženo da je 97% biračkih mesta imalo zaštitnu opremu. Međutim, među te opreme, osim maski i dezinfektanata koje su komesari dobili na oko 95% biračkih mesta, rukavice nisu bile prisutne na oko 40% biračkih mesta na nivou zemlje, što je u suprotnosti sa relevantnim uputstvom CIK-a za sprečavanje širenja pandemije.

Značajan broj biračkih centara na Kosovu i dalje je nedostupan osobama sa fizički ograničenim sposobnostima, kršeći princip jednakih mogućnosti glasanja. Izvešteno je da 30% biračkih centara na nivou zemlje nije obezbedilo odgovarajuću pristupnu infrastrukturu za osobe sa ograničenim sposobnostima.

Prisustvo žena komesara i dalje je malo na ovim izborima, uprkos zakonskim garancijama i stalnim zahtevima civilnog društva za ravnopravnim učešćem. Učešće žena u svojstvu komesara na biračkim mestima je 31%, manje je nego na poslednjim parlamentarnim izborima 2019. godine, kada su žene komesari činile oko 35% od ukupnog broja biračkih mesta. Dok je na poslednjim lokalnim izborima 2017. godine bilo 29%.

Na skoro svim biračkim mestima na nivou zemlje (99,4%), prijavljeno je da su glasačke kabine postavljene na takav način da garantuju tajnost glasanja građana. Dok se na 4,6% biračkih mesta izveštavalo o nedostatku brošura kandidata političkih subjekata u glasačkim kabinama.

Proces glasanja se uglavnom odvijao normalno i u mirnom duhu, bez nijednog slučaja zatvaranja biračkih mesta usled bilo kakvih ozbiljnih incidenata.

Proces glasanja se generalno odvijao uz adekvatnu primenu mera protiv COVID-19 na 70% biračkih mesta. Iako su se tokom dana neprestano pozivali na njihovo poštovanje, na oko 30% biračkih mesta delimično su primenjene ove mere. S druge strane, uprkos obavezi birača da uklone masku u svrhu identifikacije, kako je definisano Uputstvom CIK-a, komesari su zatražili od glasača da poštuju ovu meru na samo 32% biračkih mesta. Dok je na ostalim biračkim mestima delimično poštovano (43%) ili nije bilo poštovanja ove mere (25%).

Glasanje uz asistenciju, što je kategorija koja je pod određenim ograničenjima dozvoljena u određenim situacijama, kako je predviđeno relevantnim odredbama, i dalje je vrlo izraženo i ujednačen fenomen u celoj zemlji. Glasanje uz registrovanu asistenciju prijavljeno je na 98% biračkih mesta, sa uglavnom do 50 slučajeva prijavljenih na svakom biračkom mestu - 24% od toga 1 do 10 slučajeva, 72% u 11 do 50 slučajeva i 2% u preko 50 biračkih mesta. Na 19% biračkih mesta bilo je slučajeva glasanja uz asistenciju koja nije registrovana u skladu sa utvrđenim pravilima. Ova pojava izražena je u 1-10 slučajeva na 16% biračkih mesta, kao i u 11 do 50 slučajeva u 3% biračkih mesta. Na 7% biračkih mesta prijavljeno je za slučajeve kada je ista osoba asistirala više puta, izraženo u pojedinačnim slučajevima, sa identifikovanim 1 do 4 slučaja.

Smanjenje ukupnog broja biračkih mesta na ovim izborima sa 2.547, koliko je bilo 2019. godine, na 2.382, stvorilo je poteškoće za građane da pronađu svoje ime u Biračkom spisku, odnosno pravo biračko mesto. Do završetka procesa glasanja, 68% biračkih mesta prijavilo je poteškoće u pronalaženju svog imena na biračkom spisku. Od toga je na 46% biračkih mesta prijavljeno 1 do 10 takvih slučajeva, na 20% biračkih mesta od 11 do 50 slučajeva, kao i u oko 2% preko 50 takvih slučajeva.

U okviru nepravilnosti vezanih za kršenje tajnosti glasanja, iako krivično delo, fotografisanje glasačkog listića zabeleženo je na 6,6% biračkih mesta, na kojima je prijavljeno 1 do 4 slučaja.

Proces glasanja je završen na vreme i bez ozbiljnih incidenata u ovom periodu. Posmatrači nisu prijavili nijedan slučaj da biračima koji su bili u redu čekajući da glasaju pre 19:00 časova nije bilo dozvoljeno da glasaju. Proces brojanja bio je generalno redovan, ali prijavljeni su manji incidenti, kojima je bavila Policija Kosova (PK).

Proces glasanja završen je na vreme na gotovo svim biračkim mestima, sa izuzetkom 4% biračkih mesta koja su se prevremeno zatvorila, kao i oko 2% biračkih mesta koja su zatvorena uz preko 15 minuta kašnjenja. Na oko 20% biračkih mesta bilo je glasača koji su čekali u redu da glasaju, od kojih je biračima bilo dozvoljeno da glasaju na 17% biračkih mesta. Međutim, na 2% biračkih mesta građanima nije bilo dozvoljeno da glasaju uprkos činjenici da su čekali u redu pre 19:00 časova.

Što se tiče izlaska birača, uprkos teškim vremenskim prilikama i redovima građana na biračkim mestima, zabeležen je visok trend izlaznosti na izborima, posebno u krajevima naseljenim Srbima gde je izlaznost bila znatno veća od prosečnog nivoa. Prema zvaničnim podacima CIK-a, izlaznost birača bila je 48,78%, što je najviši nivo izlaznosti birača na parlamentarnim izborima, od proglašenja nezavisnosti. Dok, prema podacima koje su izvestili posmatrači DnD-a, izlaznost u prvom delu dana, odnosno do 10:00 časova bila 5,2%. U 13:00 časova izlaznost je bila 19,8%, dok je u 16:00 časova bila 37,3%

9. REZULTATI IZBORA

Centralnoj izbornoj komisiji trebalo je 27 dana da potvrdi rezultate izbora 14. februara. U početku, nakon objavljivanja preliminarnih rezultata na dan izbora, procesa u kojem je bilo angažovano 920 osoba, pojavile su se dileme u vezi sa glasovima koje su osvojili neki politički subjekti iz redova zajednica, posebno zajednice Bošnjaka i zajednice Roma. Takođe, brojna pitanja u vezi sa tačnošću rezultata proglasio je značajan broj kandidata političkih subjekata, koji su izjavili da je bilo manipulacija njihovim glasovima u redovima komesara ili osoblja CRP-a.

Politički subjekti Ujedinjena zajednica - Adrijana Hodžić i Romani Inicijativa, iako registrovani, odnosno sertifikovani, nedavno pre izbornog procesa, uspjeli su da dobiju neobičan broj glasova, koji su bili gotovo u potpunosti u suprotnosti sa demografskom rasprostranjenošću odgovarajućih zajednica u opštinama u kojima su osvojili glasove. Ovi subjekti, ogromnu većinu glasova, dobili su u opštinama sa srpskom većinom, gde je u stvari mala koncentracija dotičnih zajednica. Čak su i ovi subjekti uspjeli da dobiju glasove i u opštinama u kojima zvanično nije registrovan nijedan stanovnik odnosnih zajednica. S tim u vezi, neobična izlaznost u ovim opštinama, koja dostiže i do 85%, što je dvostruko više od nacionalnog proseka, bacila je velike senke na sumnju u mogućnost orkestriranja glasova srpske zajednice.

Nakon objavljivanja rezultata, drugi subjekti iz nevećinskih zajednica podneli su žalbu IPŽP-u zahtevajući poništavanje svojih glasova. Relevantne odluke IPŽP-a poništile su značajan broj glasova ovih subjekata u opštinama sa srpskom većinom. Subjekti su se takođe žalili Vrhovnom sudu, pri čemu su dvojica subjekata tražili vraćanje ovih glasova i ostali subjekti koji su tražili potpuno poništavanje glasova. Međutim,

Vrhovni sud nije usvojio nijednu žalbu, ostavljajući na snazi odluke IPŽP-a. Ovim odlukama učinjeno je da politički subjekat Ujedinjena zajednica - Adrijana Hodžić ne bude deo Skupštine, kako je predviđeno konačnim rezultatima, već je umesto njih, mesto dobio politički subjekat Socijaldemokratska Unija. Dok je Romani Inicijativa izgubila jedan od dva predviđena mandata koje je ranije dobila.

Takođe, ponovno prebrojavanje dela biračkih mesta odlukom CIK-a proizvelo je značajne promene među glasovima dva politička subjekta iz zajednice Aškalija, promeniivši rangiranje subjekata PDAK i PAI, sa poslednjim koji je uspeo da obezbedi neophodne glasovi za dobijanje jednog mesta u redovima mesta rezervisanih za zajednicu Aškalija.

S druge strane, konačni rezultati koje je CIK objavio 4. marta i oni koji su sertifikovani 13. marta, doneli su promene na listi kandidata koji su uspjeli da dobiju mandat poslanika, u redovima liste AAK-a. Kao rezultat manipulacija nekih osoba u CPR-u protiv kojih je pokrenut istražni krivični postupak i koji su u pritvoru, kandidatkinji Meliza Haradinaj-Stublla dodato je na desetine glasova sa nekoliko gomila glasačkih listića u okviru uslovnih glasova i onih poslatim poštom, zbog čega je ista glasovima prešla kandidatkinju Albana Bytyqi. Međutim, nakon ponovnog brojanja, ove manipulacije su adresirane i vraćeno je stvarno stanje sa glasovima kandidata.

Na osnovu podataka koje je dostavio Sekretarijat CIK-a, tokom ponovnog brojanja primećeno je da su u mnogim slučajevima Listovi koji se koriste za registraciju glasova kandidata (poznati kao FLLK) imali najtačnije podatke u vezi sa glasovima kandidata, sve do identifikacije slučajeva prenosa, odnosno njihove pogrešne tabulacije

u zvaničnim obrascima glasova kandidata. Međutim, s obzirom da ovi listovi proceduralno se ne stavljaju u kovertu koje se dalje otvaraju u CPR-u (koji sadrže Konačni spisak birača, zvanične obrasce i knjigu glasanja), ne mogu se uzeti kao osnova bez odluke CIK-a za otvaranje kutija.

Što se tiče nevažećih glasačkih listića, na osnovu rezultata koje je CIK sertifikovao, primećuje se generalno slična situacija. Ukupan broj nevažećih glasačkih listića je preko 32 hiljade, ili 3,6%, od čega je preko 5 hiljada praznih. Većina nevažećih glasova i praznih zabeležena je u okviru redovnih glasova u zemlji, dok je procenat nevažećih glasova u uslovnim i poštanskim glasovima znatno niži od proseka na nivou zemlje.

S druge strane, konačni rezultati koje je CIK objavio 4. marta i oni koji su sertifikovani 13. marta, doneli su promene na listi kandidata koji su uspeli da dobiju mandat poslanika, u redovima liste AAK-a. Kao rezultat manipulacija nekih osoba u CPR-u protiv kojih je pokrenut istražni krivični postupak i koji su u pritvoru, kandidatkinji Meliza Haradinaj-Stubllla dodato je na desetine glasova sa nekoliko gomila glasačkih listića u okviru uslovnih glasova i onih poslatim poštom, zbog čega je ista glasovima prešla kandidatkinju Albana Bytyqi. Međutim, nakon ponovnog brojanja, ove manipulacije su adresirane i vraćeno je stvarno stanje sa glasovima kandidata.

10. IZBORNA PRAVDA

Politički subjekti koji učestvuju na izborima, prema odredbama, dužni su da se pridržavaju niza unapred utvrđenih pravila tokom čitavog procesa, a posebno tokom predizborne kampanje¹². Zakon omogućava prijavljivanje slučajeva kršenja pravila i kodeksa ponašanja od strane političkih subjekata Izbornom panelu za žalbe i pritužbe. IPŽP je nezavisna i stalna institucija odgovorna za odlučivanje o žalbama i pritužbama vezanim za izborni proces. Predsednik Vrhovnog suda imenuje pet članova IPŽP-a između sudija Vrhovnog suda i okružnih sudova.

Prema zakonu, pravo na podnošenje žalbe u IPŽP ima svako lice koje ima pravni interes u nekoj stvari iz nadležnosti IPŽP-a ili je njegovo/njeno pravo povređeno tokom izbornog procesa ili pravila definisanih po zakonu. Takođe, zakon uređuje rokove za podnošenje žalbi i njihovo razmatranje.

Generalno, rad institucija odgovornih za rešavanje izbornih sporova bio je transparentan i profesionalan, posebno IPŽP, koji je kontinuirano objavljivao obaveštenja i sve odluke donete u vezi sa rešenim pitanjima..

Za izbore 14. februara, IPŽP je rešio ukupno 775 slučajeva, od čega 583 žalbe, 189 žalbi, dva preispitivanja odluka i jedan zahtev za povlačenje. Što se tiče odluka CIK-a, IPŽP je rešio 578 žalbi i 21 žalbu. Od ukupno 775 obrađenih slučajeva, IPŽP ih je prihvatio 309 njih, a delimično prihvatio 20 drugih. Odbijeno je 315 drugih predmeta, 64 je odbačeno kao neprihvatljivo, 51 je odbačeno kao neblagovremeno, devet je odbačeno kao neregularno, pet je odbačeno kao nedozvoljeno i sude-

no, jedan je odbačen kao nedozvoljen kao zahtev za povlačenje žalbe, kao i drugi je bio zahtev za povlačenje.

Prema fazama izbornog procesa, IPŽP je razmotrio 376 slučajeva za predizborni period, od kojih je 370 bilo žalbi, dok je ostalih šest bilo žalbi. Tokom zvanične kampanje, IPŽP je razmotrio 35 žalbi i dve žalbe, nakon čega je usledio period izborne tišine sa 102 žalbe i dva druga zahteva. Po pitanjima vezanim za dan izbora, IPŽP je razmotrio 43 žalbe. Značajan broj predmeta, odnosno njih 214, IPŽP je razmotrio u vezi sa preliminarnim rezultatima koje je objavio CIK, od kojih je 211 bilo žalbe, dok su ostala tri bila žalbe. Za konačne rezultate, IPŽP je takođe razmotrio još jedan zahtev.

Na osnovu podele prema opštinama u kojima su se dogodila navodna kršenja, u pogledu žalbi, Priština predvodi sa 130 žalbi. Dok, po žalbama, Prizren prednjači sa 44, slede Glogovac sa 41, Peć sa 27 i Vučitrn sa 26.

IPŽP, uglavnom vezano za registraciju birača u inostranstvu, razmotrio je preko 360 žalbi i žalbi, od kojih je većina podenta iz Nemačke (ukupno 187).

Skoro polovinu žalbi i žalbi koje je razmatrao IPŽP podnela su fizička lica (371). Dok iz redova političkih subjekata vodi PDK sa 124 podneta predmeta, od kojih je 87 odbijeno, zatim LVV sa 117 podnetih predmeta, od kojih je 19 odbijeno, i AAK sa 81 podnetih predmeta, od kojih je 75 odbijeno. S druge strane, kao počinilac navodnih prekršaja, najviše žalbi i žalbi podneto je protiv CIK-a, njih ukupno 411.

Među glavnim i najvažnijim pitanjima koja su obrađivana, u početku je IPŽP razmotrio dve žalbe u vezi sa odlukom CIK-a za proveru aplikacija za registraciju birača u inostranstvu, koje su podneli politički subjekat Levizja

12 Zakon br. 03/L-073 o opštim izborima u Republici Kosova, Službeni list, 15. jun 2010. godine, <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2544>

Vetevendosje i nevladina organizacija Germin. IPAP je obe ove žalbe odbacio kao neprihvatljive, ostavljajući tako na snazi odgovarajuću odluku CIK-a, koja je potom izdala administrativno uputstvo detaljno opisujući predmetni slučaj. Na odluke IPŽP-a takođe su uložene žalbe Vrhovnom sudu, ali isti takođe nije usvojio predmetne žalbe. Pored toga, IPŽP je uputio još 9 žalbi koje se odnose na sertifikaciju političkih subjekata i njihovih kandidata, odnosno nesertifikovanje sedam političkih subjekata i njihovih spiskova kandidata. Ovim predmetnim odlukama, IPŽP je potvrdio stav zauzet po istom pitanju i 2017. godine, kao i činjenicu da je sada zakonska odredba člana 29. ZOI-a, odlukom Ustavnog suda, postala norma i ustavni standard. Dok je Vrhovni sud, nakon žalbi LVV-a, utvrdio da je IPŽP pogrešno procenio trogodišnji rok računajući dan raspisivanja izbora, 6. januar, kao poslednji dan za procenu trogodišnjeg roka za podobnost kandidata. Vrhovni sud Kosova ocenio je da bi rok trebalo izračunati pozivajući se na datum pravosnažne krivične presude za svakog kandidata posebno do dana izbora, a to je u ovom slučaju 14. februar 2021. godine.

Što se tiče glasanja u inostranstvu, IPŽP je prihvatio 144 kao osnovane žalbe, naloživši CIK-u da ih uvrsti na birački spisak u inostranstvu. Drugi deo žalbi ili žalbi u IPŽP-u odnosio se na imenovanja u OIK-ima nekih opština ili čak OBM-a.

Što se tiče predizborne kampanje i predizborne tišine, od njenog službenog početka odlučeno je u ukupno 139 slučajeva, povodom kršenja pravila izborne kampanje, od kojih je 37 bilo samo za period kampanje, dok je još 102 bilo za izbornu tišinu. Priroda žalbi je uglavnom zbog kršenja Kodeksa ponašanja političkih subjekata, uključujući upotrebu javne imovine i objekata tokom predizborne kampanje, postavljanje bilborda u prostorijama drugih političkih subjekata, upotrebu maloletnika tokom kampanja, postavljanje plakata na javne ulice, upotrebu govora mržnje, održavanje javnih skupova bez obaveštenja, postavljanje bilborda u prostorijama drugih političkih subjekata, postavljanje bilborda i panoa na politička imanja i duž ulica, postavljanje crvenih traka na ulice, postavljanje plakata na električne stubove, postavljanje plakata na javne objekte, kao i postavljanje grafita u javne objekte.

Demokratija na delu, tokom praćenja tokom 10 dana predizborne kampanje političkih subjekata, podnela je Izbornom panelu za žalbe i predstavke (IPŽP) ukupno sedam žalbi, od čega tri protiv ABK, jednu za Socijaldemokratsku inicijativu, DSK, Inicijativu "Adrijana Hodžić" i DPK. Od ovih žalbi, četiri su usvojene, dok su tri druge odbijene.

U okviru usvojenih žalbi, dve su za govor mržnje ABK-a i NISMA-e, subjekti koji su kažnjeni sa po 20 hiljada evra, kao i dve druge žalbe protiv AAK-a zbog neovlašćenog postavljanja promotivnog materijala u nedozvoljene prostore. Za poslednja dva, AAK je kažnjen sa ukupno 2.700 evra.

Odbijene žalbe protiv DSK, Inicijative "Adrijana Hodžić" i DPK bile su povezane sa nenajavljuvanjem sastanka OIK-u, stoga ih je IPŽP odbio kao neosnovane, jer smatra da Demokratija na delu nije strana koja može da se žali na takvu prirodu povrede. Uprkos brojnim kršenjima ove prirode, koje su utvrdili posmatrači DnD, kao rezultat odbijanja prethodnih žalbi DnD od strane IPŽP-a, nije podneta nijedna druga žalba. Inače, prema relevantnim odredbama, samo organi za sprovođenje zakona i OIK imaju zakonsko pravo da obaveste IPŽP o slučajevima nepoštovanja relevantnih rokova za prijavljivanje događaja od strane političkih subjekata. Kazne koje su predviđene za ove prekršaje mogu iznositi i do 20 hiljada evra.

Tokom izbornog dana, DND je podneo IPŽP-u žalbu protiv političkog subjekta Demokratska partija Kosova zbog kršenja izborne tišine, odnosno zbog poziva nosioca ove liste za glasanje njegovog subjekta, nakon što je isti glasao. Zbog ovog kršenja, DPK je novčano kažnjen novčanom kaznom od 25 hiljada evra od strane IPŽP.

Po završetku kampanje, IPŽP je tretirao još 150 žalbi u vezi sa kršenjem izborne tišine i kršenja tokom izbornog dana. Žalbe su prema obaveštenjima IPŽP-a, podneli pojedinci, politički subjekti ili njihovi kandidati, organizacije, članovi OIK-a i OBM-a i druge strane. U okviru ovih žalbi, IPŽP je prihvatio kao osnovane 117 žalbi, odbacio je 7 kao neosnovane, 11 je odbacio kao nedopustive, odbacio je 2 kao neblagovremene i 1 je povukao. Zbog kršenja, poput kršenja izborne tišine na dan izbora - da glasaju za određeni politički subjekt, poziv za glasanje nekih kandidata putem novinskih portala, distribucija ili objavljivanje slika sa izbornih

aktivnosti na društvenim mrežama, pozivi za glasanje putem društvenih mreža, kampanja sa automobilom od 100 metara u blizini biračkog mesta, slanje SMS-a za glasanje građanima, postavljanje banera sa slikama

kandidata u blizini škole, postavljanje plakata kandidata u dvorište biračkog centra, vođenje kampanje na dan izbora itd., IPŽP je izrekao novčane kazne političkim subjektima u iznosu od 212.350 evra.

Politički subjekat	Iznos izrečenih novčanih kazni
Demokratska partija Kosova – DPK	66,100.00 euro
Alijansa za budućnost Kosova – ABK	52,750.00 euro
Pokret samoopredeljenje! – LVV	40,700.00 euro
Demokratski savez Kosova – LDK	24,600.00 euro
Socijaldemokratska inicijativa – NISMA	22,000.00 euro
Lista Srpska – LS	2,200.00 euro
UKUPNO	208,350.00 euro

TABELA 4 Novčane kazne izrečene političkim subjektima od IPŽP

Konačno, IPŽP je primio 210 žalbi na odluku CIK-a da objavi konačne rezultate. Od toga njih 16 su usvojene kao osnovane, dok je ostalih 9 delimično usvojeno. Kao rezultat toga, IPŽP je odlučio da prebroji 134 biračka mesta, sve uslovne glasove i ona putem pošte za ABK, i odlučio je da poništi značajan deo glasova koje su osvojili politički subjekti iz reda zajednica, posebno Bošnjaka i Romske, u zonama naseljenim sa srpskom većinom.

Na dan izbora, Državno tužilaštvo imenovalo je 88 dežurnih tužilaca na celoj teritoriji Republike Kosovo, zajedno sa 40 pomoćnog osoblja za tužioce. S druge strane, Sudski savet imenovao je 30 dežurnih sudija na nacionalnom nivou radi prjema slučajeva koji mogu doći od tužilaštva. PK je u skladu sa zakonskim obavezama održavala red i obezbeđivala svako biračko mesto.

Tokom izbornog dana, tužilaštvo je, uz pomoć policije, intervenisalo u nekoliko slučajeva, gde su određene osobe bile zadržane. Međutim, od dana sastavljanja ove

izjave, nije dato zvanično obaveštenje o broju obrađenih slučajeva.

U vezi sa pitanjima koja tretira IPŽP, vredi pomenuti odluke o poništavanju dela glasova subjekata Ujedinjena zajednica - Adrijana Hodžić, kao i Romani Inicijativa, dobijenih u oblastima naseljenim srpskom većinom. U okviru ove dve žalbe, IPŽP je utvrdio da postoji neusklađenost između broja potencijalnih glasača iz tih zajednica i glasova koje su osvojili ovi politički subjekti. Nalazi u vezi sa brojem stanovnika pomenutih zajednica, IPŽP je zasnivao na izveštaju Agencije za statistiku Kosova iz 2011. godine, izveštaj OEBS-a za 2018. godinu, kao i Konačni spisak birača verifikovanih sa imenom u pomenutim biračkim mestima. Štaviše, IPŽP je utvrdio da je orkestracija glasova protiv određenih subjekata nedemokratski standard, stoga se, u odsustvu objektivne veze između birača i glasačkog entiteta, volja birača devijiše, ugrožava se unutrašnja izborna demokratija i nadmetanje između političkih subjekata za garantovana mesta - u pogledu kojih se biračko pravo razlikuje od ostalih 100 mesta.

Još jedno pitanje koje je IPŽP adresiralo je navodno manipulisanje u CPR od strane tamošnjeg osoblja, što bi, prema mišljenju Panela, pored kršenja tačnosti, transparentnosti i kredibiliteta izbora, ugrozilo i integritet samog procesa. IPŽP je utvrdio da porast glasova jednog od kandidata na listi ABK, u odnosu na druga dva kandidata, nije jasan, posebno zbog toga što su se u roku od dve noći dogodile neobične promene. Panel je takođe razmotrio video zapis u vezi ovog pitanja koji je služio kao dokaz za ponovno prebrojavanje svih uslovnih glasova i glasova iz inostranstva za kandidate ABK-a.

Za izbore 14. februara, IPŽP je rešio ukupno 775 slučajeva, od čega 583 žalbe, 189 žalbi, dva preispitivanja odluka i jedan zahtev za povlačenje. Što se tiče odluka CIK-a, IPŽP je rešio 578 žalbi i 21 žalbu. Od ukupno 775 obrađenih slučajeva, IPŽP ih je prihvatio 309 njih, a delimično prihvatio 20 drugih. Odbijeno je 315 drugih predmeta, 64 je odbačeno kao neprihvatljivo, 51 je odbačeno kao neblagovremeno, devet je odbačeno kao neregularno, pet je odbačeno kao nedozvoljeno i suđeno, jedan je odbačen kao nedozvoljen kao zahtev za povlačenje žalbe, kao i drugi je bio zahtev za povlačenje.

PREPORUKE

Na osnovu datih nalaza i procena u ovom izveštaju, ali i opšteg razvoja vezanog za izborni proces, Demokratija na delu nudi niz preporuka koje imaju za cilj poboljšanje tehničkih aspekata izbora, ali i izbornog sistema uopšte.

Ove preporuke imaju za cilj pokretanje **suštinske izborne reforme**, koju bi trebalo prevesti u promene u zakonskom okviru za izbore, koje adresiraju tehničku prirodu organizacije i sprovođenja izbora, ali i ostale političke elemente izbornog sistema. Primarno izbornu zakonodavstvo treba uskladiti kako bi obuhvatilo pitanja koja su trenutno regulisana samo izbornim pravilima koja je usvojio CIK, a koja osim u nekim slučajevima prevazilaze zakon i nemaju istu pravnu snagu.

DnD smatra da bi izborna reforma trebala biti jedan od ključnih prioriteta političkog spektra zasnovanog na principima sveobuhvatnosti i transparentnosti.

Sledeće preporuke treba da adresiraju različiti akteri, počev od zakonodavaca, odgovornih organa za organizovanje i upravljanje izborima, političke subjekte i njihove kandidate, odgovarajuće institucije bezbednosti i pravosuđa, civilnog društva i drugih institucija u čijem je delokrugu odgovornost za neku od izbornih operacija.

I. Reforma izbornog sistema

Demokratija na delu smatra da je neophodno da, pored tehničkih aspekata poboljšanja organizacije i upravljanja izbora, izborna reforma treba da uključiu i suštinska pitanja koja su u osnovi politička i koja zahtevaju ustavne i zakonske promene. Među elementima izbornog sistema koji proizvode probleme, posebno u pravičnoj zastupljenosti građana, ali i institucionalnoj funkcionalnosti Kosova, za koju DnD smatra da mora biti predmet izborne reforme, su:

1. Treba smanjiti **preferencijalno** glasanje do najviše pet kandidata;
2. **Izborni prag**, odnosno njegovo sprovođenje za različite političke subjekte kao što su političke tranke, koalicije i nezavisni kandidati, treba prekategorizovati;
3. Ponovo se treba razmotriti način izbora **predsednika države**;
4. Razmotriti podelu na **izborne zone**;

II. Upravljanje izbornim procesom i organima za upravljanje izborima

U početku, kako su svi parlamentarni izbori održani nakon proglašenja nezavisnosti bili prevremeni, institucije odgovorne za organizaciju i upravljanje izborima konstantno su nailazile na poteškoće u odgovarajućem upravljanju izbornim operacijama. Kratki rokovi često su uticali na nemogućnost pravilnog održavanja planiranih izbornih aktivnosti, ili čak na njihov neuspeh. Iz ovih razloga, DnD procenjuje da bi na osnovu dobre

međunarodne prakse rok u kome bi trebalo da se održe izbori nakon što ih Predsednik raspiše trebalo da bude najmanje 45 dana, ali ne više od 60 dana.

1. CIK bi trebalo da bude ograničen u svom pravu da donosi odluke i izdaje akte u vezi sa izbornim operacijama u vreme dok su izbori u toku, garantujući princip pravne bezbednosti i ne menjajući pravila igre tokom izbora. S tim u vezi, ograničenja bi trebalo da važe za svaku fazu i izbornu operaciju, kao što su predizborne kampanje, glasanje van zemlje, sertifikaciju kandidata, dan izbora, brojanje i drugo.
2. S obzirom na to da se brojanje glasova, posebno onih za kandidate, čak i na ovim izborima pokazalo kao ugrožena karika u procesu, ovo treba pregledati u celosti. Kao kratkoročno rešenje, CIK bi trebalo da razmotri mogućnost angažovanja drugih poverenika, samo za postupak brojanja na svakom biračkom mestu. Ovo rešenje je takođe omogućeno članom 74.2 ZOI. Njih može nadgledati dodatno osoblje za praćenje koje direktno angažuje SCIK.

Dok bi, kao održivo rešenje, CIK trebalo da bude orijentisan na digitalizaciju procesa prebrojavanja glasačkih listića, izbegavajući tako ljudske greške i manipulacije.

3. CIK bi trebalo da sprovede rigorozniju obuku i testiranje za članove OBM-a pre nego što budu raspoređeni na biračka mesta, kako bi se njihove dužnosti i odgovornosti obavljale što profesionalnije. Prioritet treba dati procesu brojanja, kao i najčešćim kršenjima, kao što su zloupotreba glasanja uz asistenciju, kršenje tajnosti glasanja i slično. S tim u vezi, politički subjekti takođe treba da nominuju poverenike sa integritetom i odgovarajućom stručnom spremom.
4. Izraditi „crne liste“ na osnovu učinka izbornog osoblja, uključujući poverenike CIK-a i osoblje CPR-a, koji su osumnjičeni za manipulacije ili koji su imali nezadovoljavajući učinak. Njima bi trebalo zabraniti učešće u izbornom procesu, dok nadležne institucije ne donesu drugačiju odluku.

5. Da bi se izbegli slučajevi pokušaja ili dvostrukog glasanja, treba preduzeti neophodne korake za prelazak na biometrijsku ili elektronsku identifikaciju birača.
6. Listići koji služe za registraciju glasova kandidata (poznati kao FLLK) trebalo bi da budu deo materijala koji CPR dobija putem koverti, što uključuje i druge materijale kao što su KLB, Knjiga za glasanje, koverta sa uslovnim glasanjem i drugo. Ovo bi pomoglo da se uporede sumnjivi rezultati, bez potrebe donošenja odluka CIK-a za otvaranje glasačkih kutija, kao što se to sada događa.
7. Nakon završetka svakog izbornog postupka, glasačke knjige koje se nalaze na svakom biračkom mestu, trebalo bi da budu predmet revizije od strane CIK-a, kako bi se identifikovale i detaljno tretirale nepravilnosti koje su se dogodile tokom izbornog dana.
8. CIK mora da obezbedi odgovarajuću fizičku infrastrukturu za pristup svakom biračkom mestu i dostupne formulare za glasanje licima sa ograničenim sposobnostima.
9. Da bi se povećala transparentnost tokom prebrojavanja glasova, stolovi za prebrojavanje treba da budu ponovo konfigurisani, tako da posmatrači imaju jasan pristup svakom povereniku, ali i tokom prenosa rezultata od strane predsedavajućeg biračkog mesta, na osnovu modela koji se koristi u CPR.
10. U okviru zakonskih promena, moraju se uključiti pitanja koja nisu adresirana važećim zakonodavstvom, sa fokusom na mehanizam poništenja biračkih mesta u slučaju statističkih odstupanja u zvaničnim obrascima za izbore.

III. Upravljanje izborima u pandemiji

1. S obzirom da će se redovni lokalni izbori održati na jesen ove godine, kao i činjenica da se očekuje da će pandemija pratiti taj izborni proces, neophodno je da CIK pripremi konkretan i detaljan plan, koji definiše modalitete organizacije i upravljanja izborima u celini, u ovoj pandemijskoj situaciji. Između ostalog, CIK bi trebalo da predvidi uputstva i mere protiv COVID-a za sve faze procesa, uključujući javno informisanje, obuku izbornog osoblja, upravljanje procesom glasanja i proces prebrojavanja.

IV. Glasanje van zemlje

1. Glasanje van zemlje i dalje je u pravnom smislu relativno neregulisana operacija, a mnoga pitanja još ostaju normativno neodređena. Stoga bi trebalo izvršiti potpunu reviziju izbornog zakonodavstva za glasanje van zemlje, jasno definišući postupak registracije birača, njihovu verifikaciju, osporavanje biračkog spiska, prihvatnje glasačkih listića i drugo. Eventualne promene treba da uklone bilo kakav prostor za dvosmisleno tumačenje relevantnih odredbi.
2. Da bi se glasačima dodatno olakšao ovaj proces, treba nastaviti rad na razvoju i izradi online aplikacije za registraciju birača u inostranstvu, koja sadrži bezbednosne mehanizme za verifikaciju identiteta i garantovanje tajnosti glasanja. Međutim, olakšavanje postupka registracije i glasanja ne bi trebalo da ide na štetu integriteta i pouzdanosti ovog procesa.
3. Trebalo bi pregledati administrativna uputstva za verifikaciju kandidata iz inostranstva, radi izvlačenja pouka iz problema koji prate ovaj proces, kako bi se oni izbegli u budućim izbornim procesima.
4. Građanima i drugim strankama treba dati više vremena da izazovu i ospore birački spisak van zemlje, posebno građanima kojima je odbijena aplikacija da se registruju kao birači van zemlje. Na taj način će se izbeći razne manipulacije koje se mogu izvršiti u ime drugih birača.

5. Zakonske promene treba da uključe i pitanje ko može aplicirati za birače van zemlje. Ove odredbe bi trebalo da se ograniče samo na građane Kosova koji imaju važeće dokumente, kao što je slučaj za izbore na Kosovu. Licima koja su se odrekla ili uopšte nemaju državljanstvo Kosova trebalo bi uskratiti pravo glasa na kosovskim izborima.

V. Dizajn glasačkih listića

1. Uprkos činjenici da procenat nevažećih glasačkih listića nije značajno porastao u odnosu na prethodne izbore i da je on ispod proseka evropskih zemalja, trebaju se nastaviti naponi ka daljem smanjenju ovog procenta, izbegavajući time gubitak glasova.
2. Budući da dizajn glasačkog listića ima glavnu ulogu u izbegavanju mogućnosti grešaka birača, DnD već dugo predlaže novi dizajn koji su građani testirali, pa bi ga trebalo razmotriti i koristiti u budućim ciklusima CIK-a.

VI. Informisanje birača

1. Kampanje za informisanje i edukaciju birača treba da budu neprekidne, a ne samo tokom izbornih perioda. Primarni ciljevi ovih informativnih kampanja treba da budu utvrđeni na osnovu analiza koje identifikuju zone i demografske grupe kojima su informacije i edukacija najpotrebnije.
2. Kvalitet proizvoda kampanje za informisanje i edukaciju birača od CIK-a treba da se nastavi i poboljšava, kako vizuelno, tako i u pogledu sadržaja. Proizvodi moraju biti prilagođeni sredstvima komunikacije tamo gde se plasiraju.

VII. Izborna kampanja

1. Politički subjekti na vlasti moraju se pridržavati zakonskih odredaba koje se odnose na nekorisćenje javnih resursa u kampanji, dela koji je strogo zabranjen. Uključivanje dece i javnih i civilnih službenika u predizborne aktivnosti u izborne svrhe trebalo bi prekinuti kao praksu političkih subjekata i sankcionisati ih. S tim u vezi, preporučuje se revizija i razjašnjavanje pravnog okvira kako bi se sprečila upotreba javnih resursa.
2. Odvijanje izbornih aktivnosti od strane političkih subjekata pre zvaničnog početka kampanje treba da bude regulisano zakonom. Shodno tome, troškove koje su tokom ovog perioda izvršili politički subjekti i njihovi kandidati trebalo bi da budu sastavni deo ograničenja potrošnje, koji određuje CIK.
3. Licima sa ograničenim sposobnostima treba obezbediti odgovarajući fizički pristup svakoj od organizovanih aktivnosti tokom kampanje, kao i sadržaj programa u odgovarajućim formatima određenim za kategorije lica sa ograničenim sposobnostima.

VIII. Finansiranje političkih subjekata tokom kampanje

1. Treba unaprediti finansiranje političkih subjekata, posebno tokom perioda kampanje. Politički subjekti moraju otvoriti zasebne bankovne račune za svoje finansiranje i troškove tokom kampanje, koji moraju biti transparentni i dostupni javnosti, na elektronskoj stranici CIK-a, bilo kom drugom portalu ili na elektronskim stranicama samog političkog subjekta ili kandidata.
2. Politički subjekti i njihovi kandidati moraju se striktno pridržavati ograničenjima CIK-a za troškove kampanje.
3. Izborna reforma mora regulisati pitanje finansijskog deklarisanja za kandidate političkih subjekata, uključujući lične dohotke i troškove za periode tokom kampanje.

4. Izborna reforma mora regulisati pitanje finansijske deklaracije za kandidate političkih subjekata, uključujući lične dohotke i troškove za period tokom kampanje.
5. Revizija finansija i troškova kampanje političkih subjekata mora biti završena u zakonskim rokovima. Ova reforma bi takođe trebalo da predvidi promenu trenutnog modela revizije, vrativši ovu nadležnost iz Skupštine u KRPPS - čiji bi mandat trebalo značajno ojačati.

IX. Lista birača

1. Potrebno je jasno zakonsko određivanje u vezi sa važećim dokumentima koji se mogu koristiti za glasanje. Glasanje sa isteklim dokumentima mora biti zakonski sankcionisano.
2. Uprkos značajnim poboljšanjima i uklanjanjem preko 130.000 ljudi sa biračkog spiska, netačnost biračkog spiska ostaje zabrinutost zbog koje se trebaju vršiti neprekidni napor za rešavanje. Institucije takođe mogu ispitati mogućnost aktivne registracije birača. Jedinstveni i integrisani sistem adresa trebalo bi da počne da se sprovodi što je pre moguće.
3. Odgovarajuće institucije treba da razmotre mogućnost korišćenja drugih inovativnih metoda za informisanje građana o biračkom centru i biračkom mestu gde mogu da ostvare svoje biračko pravo, koristeći model slanja SMS-a, slanja obaveštenja putem redovne pošte ili e-maila.

X. Zastupljenost polova

1. Birački spiskovi političkih subjekata treba da odražavaju jednaku zastupljenost polova, koristeći model 'zebra' - koji garantuje da svaki drugi kandidat bude suprotnog pola.
2. Uprkos povećanju broja žena poslanica koje su osvojile mandate bez kvote, trebalo bi preduzeti inicijative za kvotu ravnopravne zastupljenosti i u Skupštini.
3. Politički subjekti treba da nominuju više žena u sastavu opštinskih izbornih komisija, odbora na biračkim mestima i mobilnim timovima. Trebali bi biti pojačani naponi u budućnosti kako bi se obezbedila ravnopravna zastupljenost polova 50-50 u telima za upravljanje izborima.

XI. Izborna pravda

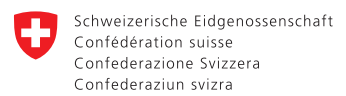
1. Organi tužilaštva treba da tretiraju prioritarno slučajeve kada su poverenici pokušali ili iskrivili izbornu volju građana. Štaviše, vlasti bi trebalo da sprovedu maksimalne sankcije za pomenute slučajeve.
2. Institucije bezbednosti i pravosuđa treba da deluju proaktivno u vezi situacija i javnih prijavljivanja zbog kršenja slobodnog opredeljenja birača, zastrašivanja kandidata i građana opština sa srpskom većinom, ali ne i samo u tim slučajevima.

Aneks 1:

Sertifikovani rezultati izbora i podela mesta prema političkim subjektima

Politički subjekat	Broj glasova	Procenat	Broj mesta
127. POKRET SAMOOPREDELJENJE!	438,335	50.280%	58
134. DEMOKRATSKA PARTIJA KOSOVA – DPK	148,285	17.009%	19
132. DEMOKRATSKI SAVEZ KOSOVA – DSK	110,985	12.731%	15
135. ALIJANSA ZA BUDUĆNOST KOSOVA - ABK	62,111	7.124%	8
119. LISTA SRPSKA	44,407	5.094%	10
121. SOCIJALDEMOKRATSKA INICIJATIVA - NISMA	21,997	2.523%	0
112. KOSOVA DEMOKRATİK TÜRK PARTİSİ – KDTP	6,496	0.745%	2
113. KOALICIJA VAKAT	5,366	0.616%	1
111. NOVA DEMOKRATSKA INICIJATIVA KOSOVA - NDIK	3,305	0.379%	1
124. ROMANI INICIYATIVA - RI	3,172	0.364%	1
131. NOVA DEMOKRATSKA STRANKA - NDS	2,885	0.331%	1
125. SOCIALDEMOKRATSKA UNIJA - SDU	2,549	0.292%	1
136. EGIPĆANSKA LIBERALNA PARTIJA - ELP	2,430	0.279%	0
129. UJEDINJENA ZAJEDNICA - ADRIJANA HODŽIĆ - UZ-AH	2,217	0.254%	0
137. JEDINSTVENA GORANSKA PARTIJA - JGP	2,161	0.248%	1

Politički subjekat	Broj glasova	Procenat	Broj mesta
130. PARTIJA AŠKALIJA ZA INTEGRACIJU - PAI	2,138	0.245%	1
128. DEMOKRATSKA PARTIJA AŠKALIJA KOSOVA - DPAK	1,960	0.225%	0
115. GI ZA SLOBODU PRAVDU I OPSTANAK - GI SPO	1,508	0.173%	0
133. NAŠA INICIJATIVA - NAŠA	1,375	0.158%	0
116. LËVIZJA PËR BASHKËVEPRIM - LpB	1,261	0.145%	0
114. YENİLİKÇİ TÜRK HAREKET PARTİSİ - YTHP	1,243	0.143%	0
123. NAPREDNI POKRET ROMA KOSOVA - NPRK	1,208	0.139%	1
138. FJALA	1,087	0.125%	0
117. UJEDINJENA ROMSKA PARTIJA KOSOVA - URPK	1,074	0.123%	0
122. KOALICIJA ZAJEDNO	1,010	0.116%	0
126. KOSOVAKI NEVI ROMANI PARTIA - KNRP	600	0.069%	0
118. SRPSKI DEMOKRATSKI SAVEZ - SDS	476	0.055%	0
120. PARTIJA BALISTA - PB	155	0.018%	0

Federal Department of Foreign Affairs FDFA